

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2020
LXII. ÉVFOLYAM

3. SZÁM

Ribi András
A budai káptalan országos hatáskörének kezdetei

Somogyi László
Betekintés a váci civil internálótábor működésének történetébe

Fodor Gábor
Egy magyar kórház Konstantinápolyban

Turbucz Dávid
Horthy Miklós fővezéri tevékenysége

Buzgó Gábor
Földreform a Bihar vármegyei Nagylétán az 1920-as években

Fuchs György
Nyilas tisztviselők internálása Pest megye Kiskőrösi járásában
1944 nyarán

Kornis Gyula: Napló (közreadja Dévényi Anna)

TARTALOMJEGYZÉK

LXII. évfolyam, 2020. 3. szám

TANULMÁNYOK

Ribi András • A budai káptalan országos hatáskörének kezdetei 371

Somogyi László • A Nagy Háború szürke zónája. A váci civil internálótábor működésének története 399

Fodor Gábor • Egy magyar kórház Konstantinápolyban 413

Turbucz Dávid • Régi források, új értelmezési lehetőség. Horthy Miklós fővezéri tevékenysége 425

Buzgó Gábor • Földreform a Bihar vármegyei Nagylétán az 1920-as években 453

Fuchs György • A Dolesch–Velich-ügy. Nyilas tisztviselők internálása Pest megye Kiskőrösi járásában 1944 nyarán 471

FORRÁS

Kornis Gyula: Napló (Közreadja: Dévényi Anna) 497

RÉGI FORRÁSOK, ÚJ ÉRTELMEZÉSI LEHETŐSÉG Horthy Miklós fővezéri tevékenysége

TURBUCZ DÁVID

OLD SOURCES, A POSSIBLE NEW INTERPRETATION

Miklós Horthy as Commander-in-Chief

Several scientific publications have been devoted to the life of Miklós Horthy, especially to the period between 1919 and 1944. This statement holds equally for the years from 1919 to 1921, that is, the earliest phase of what later became known as the so-called Horthy era. The present paper examines the period between August 1919 and the spring of 1920 in the light of Horthy's exercise of power as commander-in-chief. The chief question to be answered is whether there emerged a military dictatorship in this period in Hungary? How can be characterised the working of the political institutions which operated then? In order to be able to offer relevant answers to the questions posed, I have critically surveyed the available scholarly literature, and also aimed at the systematic analysis of the primary sources, whether already known or hitherto neglected. Archival research has proved several conclusions of the previous research to have been erroneous, and their rectification both corrected and complemented our state of knowledge on the topic.

Keywords: Miklós Horthy, World War I, military dictatorship, militarism, election of governor

Az 1919 augusztusa és 1920 tavasza közötti időszakot az 1950-es évek óta jellemezték már „fasizmusként”, „katonai diktatúráként”, „diktatúráként”, illetve ezek kombinációjaként.¹ Ezek az értékelések a fővezérség hatalomgyakorlásának jellegét egyáltalán nem („fasizmus”) vagy csak részlegesen („[katonai] diktatúra”) jellemezték megfelelően.

Turbucz Dávid, PhD, posztdoktor kutató, BTK TTI. A tanulmány megírásához szükséges kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával, a PD 128 500 azonosítószámú Jobboldali radikálisizmus és konzervativizmus között. Horthy Miklós 1919–1931 című, NKFI alapból megvalósuló projekt keretében történt. A tanulmány elkészítése során hasznosítottam Révész Tamás, Paksa Rudolf, Romcsic Gergely, Zeidler Miklós és Püski Levente javaslatait, amiket ezúton is köszönök.

¹ Nemes Dezső: *Az ellenforradalom története Magyarországon, 1919–1921*. Bp., 1962. 47., 70., 73., 75., 89., 120., 122–126., 155., 192–193., 201. Vargyai Gyula, Pataki István és Pölöskei Ferenc ugyan ennél szakszerűbb jellemzést adott, de az mégsem volt mentes a Horthy Miklóssal szembeni negatív elfogultságoktól. Vargyai Gyula: *Katonai közigazgatás és kormányzói jogkör (1919–1921)*. Bp., 1971. 8–9., 216–217.; Pataki István: *Az ellenforradalom hadserege 1919–1921. A hadsereg szerepe az ellenforradalmi rendszer kialakításában és megszilárdításában Magyarországon (1919. augusztus – 1921. július)*. Bp., 1973. 13., 78., 124.; Pölöskei Ferenc: *Horthy és hatalmi rendszere (1919–1922)*. Bp., 1977. 29., 47., 74–75., 84.

Az 1989–1990-es rendszerváltozás után a Horthy-kori politikai rendszerről szóló könyv szerzője, Püski Levente „az átmenetiség és a kialakulatlanság” jellemzőit hangsúlyozta. Püski egyrészt a részleges demokratizálódást emelte ki, főként a Huszár-kormány alatti és utáni időszak esetében, illetve azt, hogy „az 1919–20 folyamán jelentős befolyással rendelkező jobboldali radikalizmus jelenléte nyitva tartotta egy diktatórikus államberendezkedés kialakulásának a lehetőségét”. Majd ehhez hozzátette: „az átmeneti állapot fokozatosan megszűnt”.² Thomas Sakmyster arról írt, hogy Horthy és radikális jobboldali környezete törekedett a katonai diktatúra bevezetésére, de a fővezér erről végül – az antant elvárásaival összhangban – letett.³ Szintén a diktatúra bevezetésére törekvést hangsúlyozta Pritz Pál.⁴ Sipos Péter egyik cikkében arra az álláspontra helyezkedett, hogy Horthy jobboldali radikális környezete „a kormányzói hatalom megszilárdításának módját a nyílt katonai diktatúra bevezetésében látta, és erre ösztönözte Horthyt”.⁵ Sipos szerint tehát egyfajta burkolt katonai diktatúra létezett már a kormányzóválasztást megelőzően. A „nyílt katonai diktatúra” kifejezés az 1960-as és 1970-es évek történetírása örökségének tekinthető.⁶ A legújabb Horthy-életrajz szerzője nem foglalkozott azzal, hogy a fővezérség hatalomgyakorlásának jellegét érdemben elemezze.⁷ Dombrády Lóránd pedig csak a hadsereg politikaformáló szerepét hangsúlyozta.⁸ Eddigi munkáimban alapvetően a szakirodalom, főként Thomas Sakmyster alapján foglalkoztam ezzel a kérdéssel.⁹

Az eddigi kutatásaim során számos alkalommal beigazolódt, hogy indokolt a szakirodalom kritikus áttekintése és az elsődleges források szisztematikus feldolgozása, ellenőrzése, újbóli elemzése. Ugyanis az 1960-as és az 1970-es években megjelent publikációkban, amelyeknél újabb szakirodalom bizonyos témákról egyáltalán nincsen, olyan pontatlanok több esetben is a hivatkozások, hogy a levéltári források egyszerűen visszakereshetetlenek. Emiatt az adott iratanyagok egészét végig kellett nézmem, hogy megtaláljam a korábban már használt forrásokat. Ellenőrzésükre tehát csakis így kerülhetett sor, amely során olyan levéltári dokumentumokat is találtam, amelyekre az elérhető szakirodalomban nem található hivatkozások. A szakirodalomban olvasható megállapítások, következtetések ráadásul nem voltak minden esetben összhangban az elsődleges forrásokkal. Annak érdekében, hogy minél pontosabban és a források visszakereshetőségét lehetővé téve legyen bemutatható Horthy fővezéri tevékenysége, teljesen indokolt volt tehát a szisztematikus forrásfeldolgozás. A szakirodalom kritikus olvasata tehát önmagában nem lett volna elég, így le kellett menni az elsődleges források szintjére, hogy a következtetéseim minél megalapozottabbak legyenek.

² Püski Levente: *A Horthy-rendszer (1919–1945)*. Bp., 2006. (Modern magyar politikai rendszerek) 257–258.

³ Thomas Sakmyster: *Admirális fehér lovon. Horthy Miklós, 1918–1944*. Bp., 2001. 44–48., 53–54.

⁴ Pritz Pál: Horthy Miklós és a katonai diktatúra. *Történelmi Szemle* 53 (2011) 127–139.

⁵ Sipos Péter: A kormányzó. *História* 12 (1990) 5–6. sz. 4.

⁶ Turbucz Dávid: A magyar történettudomány Horthy-képe (1945–1989). *Történelmi Szemle* 56 (2014) 663–688.

⁷ Catherine Horel: *Horthy*. Bp., 2017. (History könyvek) 86–112.

⁸ Dombrády Lóránd: *A legfelsőbb hadúr és hadserege*. Bp., 1990. 17., 22.

⁹ Turbucz Dávid: *Horthy Miklós*. Bp., 2014. [Bőv., jav. kiad.] 80., 84–86.; Turbucz Dávid: *A Horthy-kultusz 1919–1944*. Bp., 2015. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések) 79–81.

Ebben a tanulmányban a szakirodalom kritikus áttekintése és a releváns elsődleges források elemzése alapján mutatom be Horthy Miklós fővezéri tevékenységét. Az elsődleges kérdés, amire választ keresek, hogy lehet-e katonai diktatúráról beszélni az 1919 augusztusa és 1920 márciusa közötti időszakban.

A Dunántúlon

A szegedi ellenkormány a megszálló franciák akaratának eredményeként nem játszott érdemi szerepet a bolsevik diktatúra augusztus eleji összeomlásában.¹⁰ Horthy július közepén megtörtént fővezéri kinevezése azonban már egy lépés volt afelé, hogy idővel esetleg függetlenedni tudjon a szerveződő hadseregével az ellenkormánytól és a francia hadseregtől. Ez 1919. augusztus 9-én történt meg.¹¹

A fővezér a budapesti, Friedrich István vezette – az antant által el nem ismert – kormánynak nem rendelte alá magát. Ennek ellenére mégis sikerült elérnie, hogy augusztus 12-én József főherceg, kormányzó – akinek Friedrich István a bizalmasa volt – az összes magyar katonai alakulat főparancsnokává nevezze ki.¹² A főherceg előtt letett eskü eredményeként Horthy elviekben alárendelte magát a budapesti kormánynak, de ez csupán formalitásnak tekinthető, mert a valóságban attól teljesen függetlenül cselekedett és kezdte meg hatalmának kiépítését a Dunántúl déli részén.¹³ A legyőzött Magyarországon a hatalmi viszonyok alakulása szempontjából a döntő tényező az volt, hogy a győztes hatalmak elfogadják-e a fővezért a partnerüknek, avagy nem. Ezért sem törekedett arra Horthy, hogy a kormánnyal bármiben is ténylegesen együttműködjön. Ennek ugyanis nem volt jelentősége. Augusztus közepén, egyik budapesti útja során, Horthy fel is vette a kapcsolatot a Szövetségesközi Katonai Misszióval.¹⁴ Nyelvtudása és közvetlen személyisége miatt jó kapcsolatot tudott kialakítani a magas rangú amerikai, brit és olasz tisztekkel.¹⁵ A fővezér már akkor előterjesztette a Misszióknak azt a kérését, hogy a román hadsereg mielőbb hagyja el az ország területét.¹⁶ Az erőviszonyoknak megfelelően tehát nem fegyveres úton, hanem tárgyalások eredményeként kívánta a fővezér elérni a románok

¹⁰ Püski Levente: *A Horthy-korszak szürke eminenciása. Károlyi Gyula (1871–1947)*. Pécs–Bp., 2016. 37–45.

¹¹ Kelemen Béla: *Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez, 1919*. Szeged, 1923. 456.

¹² *Budapesti Közlöny* 1919. augusztus 12. 1.; Magyar Nemzeti Levéltár (Budapest, = MNL) Országos Levéltára (= OL) K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1919. augusztus 12. 2.; Pataki: *Az ellenforradalom hadserege*, 13.

¹³ Nánay Mihály: *Habsburg József főherceg. A katona és a politikus: 1914–1924*. Bp., 2018. 224–232.

¹⁴ A Szövetségesközi Katonai Misszió tagja volt: a brit George Gorton tábornok, az amerikai Harry Hill Bandholtz tábornok (augusztus 11-től), az olasz Ernesto Mombelli tábornok (augusztus 12-től) és a francia Jean César Graziani tábornok (augusztus 13-tól). Ormos Mária: *Padovától Trianonig 1918–1920*. Bp., 1984. 341.

¹⁵ Sakmyster: *Admirális*, 37.

¹⁶ *Hadtörténelmi Levéltár* (Budapest; = HL) I. Országos Katonai Hatóságok. 89. M. kir. Honvéd Vezérkar Főnöke levéltára. B/153. d. 2471. mf. 24. sz. Horthy Miklós és Schnetzer Ferenc hadügyminiszter rejtjelezett táviratváltása. 1919. augusztus 25.

visszavonulását.¹⁷ Ezt azonban, hiába követelte több alkalommal is a Katonai Misszió a román hadsereg főparancsnokánál, október elejéig nem sikerült megvalósítani.¹⁸

Abban az időszakban négy – Horthy tevékenysége szempontjából érdemnek tekinthető szerepet betöltő – hatalmi tényező működött az országban. Közülük az antanthatalmak budapesti képviselői és a megszálló hadseregek (román, francia, szerb), mindenekelőtt az ország területének jelentős részét ellenőrzése alá vonó román megszállók emelhetők ki. A Szövetségesközi Katonai Misszió feladata a versailles-i békekonferencia döntéseinek végrehajtása, érvényesítése, a magyarországi folyamatok moderálása volt. A Friedrich-kormány helyzete bel- és külpolitikai tekintetben is meglehetősen ingatag volt.¹⁹ Ennek okai kapcsán a miniszterelnök legitimista elkötelezettsége említendő mellett, hogy a kormány nem rendelkezett katonai erővel, amelyre támaszkodva az akaratát érvényesíteni tudta volna. A budapesti kormány mozgásterét a román hadsereg is jelentős mértékben korlátozta. A harmadik és idővel egyre jelentősebb hatalmi tényezővé váló fővezérség Siófok központtal a Dunántúl déli részét irányította, majd Horthy Miklós befolyása és hatalma – több szakaszban – fokozatosan terjedt ki az ország többi területére. A negyedik tényező, amely ugyan az eseményeket érdemben befolyásolni nem tudta, de mégis olyan erőt jelentett, amire tekintettel kellett lenni, a szakszervezetek, a szervezett munkásság és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt (= MSZDP) volt.²⁰

Augusztus közepén tehát a Nemzeti Hadsereg a kormányoktól függetlenül működött. Az ellenforradalmi táboron belül az egyetlen katonai erővel rendelkező fővezér pedig jó viszonyt kezdett kiépíteni a győztes hatalmak budapesti képviselőivel. Horthy törekvése, hogy önálló tényezőként jelenjen meg az akkori kaotikus és bizonytalan kimenetelű politikai színtéren, akár tudatos volt ez a részéről, akár nem, függetlenül attól is, hogy saját elhatározása vagy éppen a környezetének tanácsa állt-e mögötte, az adott helyzetben hozzájárult a hadsereg önállóságának, és így a saját jövőbeli politikai szerepének a megalapozásához.²¹

Azt követően, hogy áttette székhelyét Siófokra, a fővezér és környezete megkezdte a Dunántúl déli részére kiterjedő hatalmának kiépítését. 1919. augusztus 18-án Horthy úgy rendelkezett, hogy a katonai közigazgatást – a megszállt területeket leszámítva – a fővezérség irányítja. Az ország területét – a budapesti kormány beleegyezése nélkül – hat katonai kerületi (körlet) parancsnokságra osztotta be: Budapest (1.), Siófok (2.), Szombathely (3.), Kaposvár (4.), Szeged (5.), Miskolc (6.). A kerületi parancsnokságok élére magas rangú tiszteket nevezett ki. Egyes kerületi parancsnokságok területe, különösen Miskolc esetében, román megszállás alatt állt, így a fővezérségnek érdemi hatalma ezeken a terü-

¹⁷ Pilch Jenő: *Horthy Miklós*. Bp., 1928. 181–182.

¹⁸ Harry Hill Bandholtz: *Román megszállás Magyarországon. Napló nem diplomata módra*. Bp., 1993. 33–89.

¹⁹ A szegedi kormány időközben lemondott.

²⁰ A hatalmi tényezőkhöz lásd Zsiga Tibor: *Horthy ellen, a királyért*. Bp., 1989. 8., 35–40.; Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Bp., 2003. [3., jav., bőv. kiad.] (Osiris tankönyvek) 133.; Romsics Ignác: *Ellenforradalom és konszolidáció. A Horthy-rendszer első tíz éve*. Bp., 1982. 52–72.; Gergely Jenő – Pritz Pál: *A trianoni Magyarország, 1918–1945*. Bp., 1998. 35–40.; Ormos: *Padovától*, 66–74.

²¹ Ormos Mária: *Magyarország a két világháború korában (1914–1945)*. Debrecen, 1997. (Történelmi kézikönyvtár) 67.; Dombrády: *A legfelsőbb*, 22.; Gergely Jenő: *Gömbös Gyula. Politikai pályakép*. Bp., 2001. 75.

leteken egy ideig még nem volt. A katonai kerületi körletparancsnokok ellenőrizték és irányították a katonai parancsnokok vezetése alatt álló vármegyéket, illetve korlátozták a budapesti kormányzat által kinevezett polgári kormánybiztosok működését.²²

A körvonalazódó közigazgatási struktúra részletes szabályozása szeptember 14-én történt meg. A kormány és a fővezérség közötti erőviszonyokat jól mutatta, hogy ezt – a belügyminiszter saját hatáskörben kiadott rendelete, vagy éppen a kormány és a fővezérség közös akaratát tükröző rendelet helyett – az 1334/VI. 1919. sz. fővezérségi rendelet szabályozta. Egyetlen személy írta alá: Horthy Miklós. A fővezér a hatalmának kiépítése során olyan tisztekre támaszkodott (például Gömbös Gyula, Kozma Miklós, Magasházy László), akik a világháború idején a szárazföldi hadseregben szolgáltak, így megszállási tapasztalatokkal is rendelkeztek. Emellett közvetetten is lehetnek ismereteik a Monarchia megszállási politikájáról, annak bizonyos aspektusairól, amelyeket alkalmazni lehetett 1919 Magyarországon.²³ Maga Horthy ilyen tapasztalatokkal, ismeretekkel nem rendelkezhetett, mert a cs. és kir. haditengerészet nem látott el megszállási feladatokat. A megszállás szó nyugodtan használható a bolsevik diktatúra bukása utáni időszakra vonatkozóan, mivel a fővezér és környezete pacifikálandó területként tekintett a Dunántúl déli részére, ahogyan majd a román hadsereg visszavonulása után az ország többi régiójára is. (A korabeli iratokban a megszállás szó rendszeresen elő is fordult.) Azért is érdemes a világháború és az azt követő néhány év közötti folytonosságot hangsúlyozni, mert 1919 őszén nemcsak a katonai közigazgatás alkalmazására, hanem a politikai szabadságjogok korlátozásának fenntartására, a háború esetére szóló kivételes hatalomra vonatkozó jogszabályok hatályának meghosszabbítására is sor került.

Az 1919. szeptember 14-i rendelet célja a polgári és a katonai hatóságok hatáskörének elkülönítése volt, amíg a törvényes rend helyre nem áll. A rendelet leszögezte, hogy jelenleg, ha nem is háborús („hadi”), de mégis rendkívüli állapot van az országban. Horthy és radikális jobboldali környezetének gondolkodásmódját háborús retorika jellemezte, 1919 őszén is még a háború folytatásaként értelmezte a politikai események egy részét.²⁴ Ez volt – számukra és nem kevés kortársuknak – az úgynevezett lassú átmenet időszaka a háborúból a normalizált és konszolidált életbe.²⁵ Ebben a rendkívüli, ideiglenes helyzetben indokolt, hogy „a magyar nemzeti hadsereg hatóságai és parancsnokságai inkább előtérbe lépjenek minden téren, mint rendes békeidőben. Mert ők most nagyobb karhatalom felett rendelkeznek, mint rendes időben, mert utolsó és tántoríthatatlan támaszai a magyar nemzeti eszmének és végre azért, mert sok erélyes közeg áll rendelkezésükre a

²² HL I. 89. VKF B/153. d. 2474. mf. 95. sz. A katonai közigazgatás beosztása. 1919. augusztus 18.; Dombrády: *A legfelsőbb*, 19.; Pölöskei: *Horthy*, 23–24.

²³ A Monarchia háború alatti megszállási politikájához lásd Jonathan E. Gumz: *The Resurrection and Collapse of Empire in Habsburg Serbia, 1914–1918*. New York, 2009. (Cambridge Military Histories) 62–116., 231–248. Manfred Rauchensteiner: *The First World War and the end of the Habsburg Monarchy*. Wien, 2014. 729–738.

²⁴ Ehhez lásd Robert Gerwarth – John Horne: *Paramilitarizmus Európában az első világháború után*. In: *Háború béke idején. Paramilitaris erőszak Európában az első világháború után*. Szerk. Robert Gerwarth – John Horne. Bp., 2018. 13–21., 23–25.

²⁵ Révész Tamás: *Nem akartak katonát látni? A magyar állam és hadserege 1918–1919-ben*. Bp., 2019. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések. Trianon-dokumentumok és -tanulmányok 4) 15–16.

vidéken való tájékozás elnyerésére.” A rendelet kimondta, hogy a Dunántúl katonai parancsnoka Horthy Miklós, aki a kerületek és a vármegyék katonai vezetőit irányította.²⁶ Ezzel a struktúrával párhuzamosan működtek a polgári hatóságok. A polgári közigazgatást – a katonai közigazgatás felépítéséhez alkalmazkodva – a kormánybiztosok irányították, legalábbis elvileg. A gyakorlatban ugyanis sokkal inkább a hadsereg akarata érvényesült. A rendelet értelmében ugyanis a polgári hatóságok kötelesek voltak figyelembe venni a döntéshozatal során a katonai hatóságok álláspontját, illetve tiltott volt a számukra, hogy katonai ügyekbe beleavatkozzanak. A rendelet azt is leszögezte, hogy ha a politikai hatóságok nem lennének érélyesek vagy nem fogadnák el a katonai hatóságok javaslatait, akkor azt az illetékes katonai parancsnoknak jelentenie kell a fővezérnek.²⁷

A dunántúli közigazgatás beosztását – az augusztus közepén nagy vonalakban kialakult struktúrára támaszkodva – a rendelet az alábbiak szerint szabályozta.²⁸ (Az egyszerűség kedvéért az 1. táblázatba belefoglaltam az ország akkor még megszállás alatt álló területeit is.)

Pallavicini György kormánybiztos ezzel a fővezérségi rendelettel kapcsolatban néhány nappal később – a polgári közigazgatás feladatainak áttekintése részeként – jelezte is a vármegyei kormánybiztosoknak, alkalmazkodva az erőviszonyokhoz, hogy „.... egyik legfontosabb feladatunkat kell, hogy képezze a katonai hatóságokkal teljes összhangban való működése. Csak így juthatunk eredményre. Minden közigazgatóság a területén működő katonai parancsnoksággal köteles összhangban működni.”²⁹

Horthy dunántúli hatalomgyakorlásának hangsúlyait jelezte a fővezérség felépítése is. A Nemzeti Hadsereg szolgálati szabályzata kimondta, hogy a fővezér „támogatására és rendeleteinek végrehajtására szolgál a fővezérség összes személyzete”. A fővezérnek felelős vezérkari főnök (bádoki Soós Károly tábornok) irányította a fővezérség munkáját. A fővezér a parancsokat a vezérkari főnöknek adta, aki gondoskodott arról, hogy azok végrehajtásra kerüljenek. Horthy Miklós adhatott parancsot a vezérkari főnök megkerülésével is, de ebben az esetben az a tiszt, aki az utasítást kapta a fővezértől, „köteles [volt – T. D.] a vezérkari főnököt erről haladéktalanul értesíteni”. Kizárólag a vezérkari főnöknek volt joga arra, hogy „katonai ügyekben javaslatokkal és előterjesztésekkel járjon közvetlenül a fővezér elé”. A fővezér személyes szolgálatát látta el a szárnysegéd

²⁶ Szerbiában a háború idején kerületi és körzeti katonai parancsnokságok működtek, amelyek a kerületi és vármegyei katonai parancsnokságoknak feleltethetők meg. Rauchensteiner: *The First World War*, 732.

²⁷ HL I. 89. VKF B/155. d. 2663. mf. 1334. sz. A polgári és katonai hatóságok hatáskörének szabályozása. Siófok, 1919. szeptember 14. (Az idézetek a 163. és a 164. oldalakon olvashatók.); Pölsökei: *Horthy*, 25–26., 30–40.; Romsics: *Ellenforradalom*, 59–60.

²⁸ A fenti rendeleten kívül lásd még Pölsökei: *Horthy*, 23–26.; Vargyai: *Katonai*, 41–43.; Pataki: *Az ellenforradalom*, 54–55.; Földesi Ferenc: *Fejezetek a területi katonai igazgatási rendszer történetéből. A nemzeti hadsereg megalakulásától a trianoni békeszerződés ratifikációjáig (1919–1922)*. *Honvédségi Szemle* 2 (2019) 1. sz. 102.

²⁹ MNL Fejér Megyei Levéltára (Székesfehérvár; = FML) VI. 1. Dunántúli Központi Kormánybiztosság Iratai, 1919–1920. 1. d. 76/1919/eln. sz. Pallavicini György kormánybiztos körrendelete. Székesfehérvár, 1919. [Pontos dátum nélkül.]

1. táblázat. A polgári és katonai közigazgatás struktúrája (1919. augusztus – 1920. április)

I.	A Dunántúl, majd az ország egyre nagyobb részének élén állt:				
	<ul style="list-style-type: none"> • katonailag Siófok, majd Budapest székhellyel: a fővezér • politikailag Siófok, majd – a román hadsereg kivonulása után – Székesfehérvár székhellyel: őrgróf Pallavicini György fő kormánybiztos 				
A KATONAI KERÜLETI (KÖRLET) PARANCSSOKSÁGOK					
	száma	székhelye	katonai parancsnoka ³⁰	politikai vezetője (kormánybiztosa) ³¹	kiterjedése ³²
	1.	Budapest	Dani Béla tábornok	-	Budapest (nov.)
	2.	Siófok ³³	Stréter István ezredes	Bartos János	Fejér, Komárom, Veszprém, Győr és Esztergom vármegye (okt.)
II.	3.	Szombathely	báró Lehár Antal ezredes	gróf Sigray Antal	Moson, Sopron, Vas és Zala vármegye
	4.	Kaposvár	Bernátsky Kornél tábornok	Gaál Gaszton	Tolna, Somogy és Baranya vármegye
	5.	Szeged	Pleplár Lajos alezredes	Kelemen Béla	Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Bács-Bodrog vármegye (nov.)
	6.	Miskolc	Nagy Pál tábornok	Gedeon Aladár	Nógrád, Hont, Heves, Zemplén, Abaúj-Torna, Borsod vármegye (nov.)
	7.	Debrecen	1920 tavaszán vonult ki a Tiszántúlról a román hadsereg.		
A VÁRMEGYEI KATONAI PARANCSSOKSÁGOK					
III.	száma	székhelye	katonai	politikai	kiterjedése
			parancsnoka³⁴ / vezetője		
	nem releváns	a vármegye központja	megyei parancsnokok	megyei kormánybiztosok	az adott vármegye területe
IV.	A JÁRÁSI ÉS VÁROSI KATONAI PARANCSSOKSÁGOK				
V.	AZ ÁLLOMÁSPARANCSSOKSÁGOK				

³⁰ A katonai körletparancsnokok a fővezérség alárendeltségében működtek.

³¹ A politikai vezetők kormánybiztosok voltak, akiket a budapesti kormány nevezett ki. A kormánybiztosok 1920. július végéig működtek.

³² Dőlttel jelöltem a szeptember közepén román megszállás alatt álló területeket. Zárójelben szerepel a románok kivonulásának dátuma.

³³ A román hadsereg kivonulása után Székesfehérvár.

³⁴ A vármegyei katonai parancsnokok a körletparancsnokoknak voltak alárendelve.

(Magasházy László százados) és két parancsőrtszt. A hierarchikusan szerveződő fővezérség hét csoportra oszlott:

- I. hadműveleti csoport
- II. hírszerző csoport
- III. szervezési csoport
- IV. személyi ügyek
- V. hadtápügyek
- VI. katonapolitikai csoport
- VII. segédhivatal

Az I. csoport különféle hadműveleti, harcászati ügyekért, a hadrendért, a saját és az ellenséges haderő helyzetének nyilvántartásáért volt felelős. A II., hírszerző osztály offenzív és defenzív hírszerzési tevékenységet látott el. Az offenzív hírszerzés a külföldi államok, elsősorban a szomszédos országok és Szovjet-Oroszország ellen irányuló hírszerzést takarta, a defenzív pedig a magyarországi 'bolsevista' vagy egyéb 'nemzetellenes' mozgalmakra vonatkozó hírszerzést jelentette, illetve a Nemzeti Hadsereget, a 'keresztény' és a 'nemzeti' eszmét, továbbá a fővezér személyét népszerűsítő propagandatevékenységet. A defenzív hírszerző és propagandaosztály (II/b) vezetője Kozma Miklós százados volt, aki már Szegeden Horthy Miklós közvetlen környezetéhez tartozott. A szervezési csoport (III.) a hadsereg szervezésével, a sorozással kapcsolatos feladatokat látta el, míg a személyi ügyek csoportja, értelemszerűen, a különféle tiszti ügyeket intézte (például nyilvántartási, előléptetési, minősítési és beosztási ügyeket, igazoló eljárásokat, becsületügyeket, fegyelmi ügyeket stb.). A hadtápcsoport feladatköre magától értetődő. A VI., katonapolitikai csoport feladata volt, hogy belpolitikai és külpolitikai téren tanácsokat és javaslatokat fogalmazzon meg a fővezér, illetve a fővezérség meghatározott szerve számára. A belügyi osztály (VI/a) közigazgatási, törvénykezési ügyekben, a polgári lakosságot érintő kérdésekben volt illetékes. A külügyi osztály (VI/b) összeköttetésben állt a külügyminisztériummal. A fővezért ez az osztály tájékoztatta a külügyi helyzetről, ahogyan a külügyminisztert informálta a katonapolitikai helyzetről. A sajtóosztály (VI/c) a belföldi és külföldi sajtóról készített sajtószemlét, illetve törekedett a sajtó ellenőrzésére, irányítására, valamint a hadsereg és a fővezérség népszerűsítését célzó közlemények megjelentetésére. A segédhivatal egyéb nyilvántartási, adminisztratív feladatokat látott el.³⁵

A fővezérség intézkedései közül elsőként a Nemzeti Hadsereg Szegeden megkezdett szervezésének folytatására kell kitérni.³⁶ Ennek alapja a minisztertanács egyik augusztus 20-i döntése volt, amely engedélyezte a fővezér számára a hadsereg létszámának növelését.³⁷ Horthy tehát megkapta a kormány engedélyét, azonban ebből a kormány és a hadsereg nélküli hadügyminiszter semmit sem profitált. Vargyai Gyula helytállóan állapította meg, hogy a katonai szervek duális keretei között a fővezérség elsőbbsége volt

³⁵ HLI. 89. VKF B/152. d. 2439. mf. Szám nélkül. A Magyar Nemzeti Hadsereg szolgálati rendje. Siófok, 1919. október 5.

³⁶ A Nemzeti Hadsereg szervezéséről legújabban lásd Révész: *Nem akartak katonát látni*, 252–259.

³⁷ MNL OL K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1919. augusztus 20. 8–9.

jellemző.³⁸ A hadügyminiszter pozíciója egyre formálisabbá vált, ahogyan nőtt a Nemzeti Hadsereg létszáma.³⁹ Az antant 1919. szeptember 7-én ismerte el a Nemzeti Hadsereget, onnantól kezdve a 30 ezer főben maximált létszám feltöltését már nem akadályozták.⁴⁰ A hadsereg létszáma, ha lassan és vontatottan is, de emelkedett.⁴¹ Az antant magyarországi képviselői a hadseregszervezés folyamatát, az előírt feltételek teljesítését ellenőrizték. Azonban a fővezérség az antant elvárásait több ponton nem tartotta be. Annak érdekében, hogy az ellenőrzés megfelelő eredménnyel záruljon, azt a látszatot kellett kelteni, hogy minden megfelel az előírásoknak.⁴² Horthy és környezete ugyanis pontosan tudta, hogy az antant akaratától függ, milyen szerepet is tölthet majd be a hadsereg a későbbiekben. Emiatt kedvező benyomást kellett kelteni. Ezt sikerült is elérni, mivel az antant ellenőrző bizottsága nem vette észre, hogy amit látnak, az csak látszat.⁴³ Horthy az általa parancsnokolt katonai erő mellett közvetlen, megnyerő személyisége és antibolsevista meggyőződése miatt is egyre inkább elfogadhatóvá vált a Katonai Misszió számára.⁴⁴ Kezdetű körvonalazódni, hogy a Nemzeti Hadsereg lesz az antant számára az a fegyveres erő, amivel el lehet érni a politikai viszonyok stabilizálását. A fővezér fokozatosan egyre közelebb került ahhoz, hogy az ország jövőjét meghatározó döntések részese legyen. Szeptemberben erről ugyan még nem volt szó, de Horthy – saját szempontjából – jó úton haladt efelé.⁴⁵ A hatalom megszerzése receptjének egyik összetevője 1919 késő nyarán és őszén tehát a hadsereg volt, a másik pedig a győztes hatalmak támogatásának megszerzése.

Horthy fővezéri tevékenységétől elválaszthatatlan a fehérterror. A Nemzeti Hadsereg legtöbb egysége a Dunántúlon fegyelmezett magatartást tanúsított. Ez azonban már korántsem mondható el a különítményekről. A terror több aspektusáról (az áldozatok számáról, az elkövetőkről, a terror okairól és típusairól, az intenzitásáról stb.) itt nem szükséges szót ejteni.⁴⁶ A fővezér felelősségének értékelése sem tartozik ennek a tanulmánynak a lényegéhez.⁴⁷

³⁸ Vargyai: *Katonai*, 25–27., 35.

³⁹ Pataki István jól érzékelteti ezt a folyamatot. Pataki: *Az ellenforradalom*, 34–36. Lásd még Sakmyster: *Admirális*, 40.

⁴⁰ A sorozás dokumentumait lásd HL I. 89. VKF B/155. d. 2607. mf. 1567. sz. A Nemzeti Hadsereg szervezése. Siófok, 1919. szeptember 23. 14. sz. melléklet.

⁴¹ Dombrády: *A legfelsőbb*, 20–21.; Földesi: *Fejezetek*, 102–103.

⁴² MNL FML VI. 1. 2. d. A Nemzeti Hadsereg szervezése, az antant álláspontja. Siófok, 1919. szeptember 11.

⁴³ HL I. 89. VKF B/152. d. 2440. mf. Szám nélkül. Az antant bizottság jelentése 1919. szeptember 23–24-i siófoki szemleútjáról. 1919. október 2.; *Szózat* 1919. október 15. 5.

⁴⁴ Sakmyster: *Admirális*, 41–42.

⁴⁵ L. Nagy Zsuzsa: A fővezér. *Rubicon* 12 (2001) 1–2. sz. 20–22.; Sipos Péter: Egy Horthy-életrajz problémái. *Történelmi Szemle* 49 (2007) 435–436.

⁴⁶ Ezekhez lásd Bödők Gergely: *Vörös- és fehérterror Magyarországon (1919–1921)*. Eger, 2018. [Doktori disszertáció] 171–220., 292–341.; Paksa Rudolf: A fehérterror „logikája”. Események, olvasatok, kontextusok. In: *Terror 1918–1919. Forradalmárok, ellenforradalmárok, megszállók*. Szerk. Müller Rolf – Takács Tibor – Tulipán Éva. Bp., 2019. 217–223.; Emily R. Gioielli: 'White Misrule': *Terror and Political Violence during Hungary's Long World War I, 1919–1924*. Bp., 2015. [PhD disszertation]; Béla Bodó: Paramilitary Violence in Hungary. *East European Quarterly* 38 (2004) Nr. 2. 129–172.

⁴⁷ Erről azonban elmondható, hogy minden kétséget kizáró módon nem igazolható, csak feltételezhető, hogy Horthy írásban vagy szóban parancsot adott a 'lábadó' ország 'megrendszabályozására'. Az viszont egyértelműen kijelenthető, hogy a szörnyűségek, az erőszak alkalmazása teljes joggal kapcsolható össze a nevé-

E helyütt a terror kapcsán arra kell kitérni, hogy a fővezér hogyan reagált a különítmények tevékenységére. Horthy és elvárásaival összhangban az alárendelt katonai parancsnokságok⁴⁸ augusztus második felétől kezdődően rendszeresen adták ki a parancsait, hogy a katonák fegyelmezetten viselkedjenek, törekedjenek a jogrend helyreállítására és ne lépjék túl a hatáskörüket. „Egyes osztagok rendcsinálási működésénél minden túlkapas kerülendő” – szögezte le 1919. augusztus 23-án a fővezér a tiszteknek szóló bizalmas parancsában.⁴⁹ A szeptember 22-én kiadott 4. sz. fővezérségi parancsban a fővezér egyértelművé tette, hogy a Nemzeti Hadsereg tagjainak úgy kell viselkednie, hogy a román hadsereg visszavonulását követően „a felszabadult [értsd: a Nemzeti Hadsereg ellenőrzése alá került – T. D.] területek lakosságában tényleg a felszabadulás érzését váltsa ki megjelenésünk”.⁵⁰ Ugyanilyen tartalommal született meg több későbbi fővezérségi parancs is. A szombathelyi katonai kerületi parancsokság augusztus 30-án közölte 511. sz. parancsát a zalaegerszegi állomásparancsnoksággal. Eszerint az „összes fehér tiszti alakulások” kötelesek a törvényes formákat betartani, az „önkéntes és igazságtalan eljárásnak még a látszatát” is kerülniük kell.⁵¹ A zalaegerszegi állomásparancsnokság esetében ráadásul nem ez volt az egyetlen ilyen parancs.⁵² És ez csak egy volt az állomásparancsokságok közül. A Tolna vármegyei katonai parancsnokság iratai között is számos hasonló dokumentum található. Az egyik, a 94/II. sz. (augusztus 28.) tiszti parancs leszögezte, hogy a „rendcsinálás” során a „túlkapasok” (erőszakos fellépés, fosztogatás) kerülendők, ha ezek mégis bekövetkeznek, akkor a felelősök hadbíróság elé kerülnek.⁵³

Ezekből a parancsokból kiderül, hogy a fővezérség pontosan tisztában volt azzal, hogy egyes katonák fizikai és lelki erőszakot alkalmaznak az ellenőrzésük alatt álló területeken. Nem lett volna ugyanis szükség a megismételt parancsokra, ha minden a legnagyobb rendben lett volna a hadsereg fegyelmével és erkölcsi állapotával kapcsolatosan.⁵⁴ Ezek az utasítások a hadsereg fegyelmének megerősítését, tevékenységének törvényes keretek közé illesztését, a túlkapasok megszüntetését célozták. Horthy értelemszerűen arra törekedett, hogy a Nemzeti Hadsereg fegyelmezett haderő legyen. Egy főparancsnok sem akar ugyanis egy lázongó, fegyelmezetlen és önjáró katonákból álló hadsereg felett parancsnokolni. A fővezér számára a Monarchia haditengerészetén belüli vasfegyelem volt a viszonyítási pont. Azonban a bolsevik diktatúra utáni kaotikus viszonyok között a szer-

vel, ahogyan – az emlékiratai és más források alapján – a közvetett felelőssége sem képezheti vita tárgyát. Romsics Ignác: Horthy-képeink. *Mozgó Világ* 33 (2007) 10. sz. 7., 30.; Ormos: *Magyarország*, 71–74.; Sakmyster: *Admirális*, 38.; Dombrády: *A legfelsőbb*, 23–24.; Turbucz Dávid: Horthy Miklós antiszemizmusa. A kormányzó szerepe a zsidóság sorsának alakulásában 1919 és 1944 között. *Kommentár* 6 (2012) 5. sz. 52.

⁴⁸ Az alárendelt katonai parancsnokságok rendszeresen hivatkoztak Horthy korábbi parancsaira.

⁴⁹ *Csak szolgálati használatra! Iratok a Horthy-hadsereg történetéhez 1919–1938.* Szerk., jegyz. Hetés Tibor – Morva Tamásné. Bp., 1968. 120.

⁵⁰ HL I. 89. VKF B/256. d. 277/3123. mf. 4. sz. Fővezérségi parancs. Siófok, 1919. szeptember 22.

⁵¹ HL II. Alsófokú katonai területi hatóságok. Helyi hatóságok. Állomásparancsnokságok. 1306. M. kir. katonai állomásparancsnokság, Zalaegerszeg. 10. d. 192/II. sz. Zalaegerszeg, 1919. augusztus 30.

⁵² Uo. 10. d. 3-627/II. mappa.

⁵³ HL II. Alsófokú katonai területi hatóságok. Vármegyei és járási hatóságok. 1273. Tolna vármegye katonai parancsnoksága. 1/a d. 358/1919. sz. Tiszti parancs. Kaposvár, 1919. augusztus 28.

⁵⁴ Ehhez a kérdéskörhöz lásd Szakály Sándor: Horthy Miklós és a Nemzeti Hadsereg. In: *Újragondolt negyedszázad. Tanulmányok a Horthy-korszakról.* Szerk. Miklós Péter. Szeged, 2010. 310–312.

vezés alatt álló, jól működő reguláris hadseregnek nem nevezhető Nemzeti Hadseregben korántsem volt egyszerű a rendet és a fegyelmet fenntartani. Ráadásul maga Horthy is egyetértett azzal, hogy a 'lázongó' országban 'rendet kell tenni', akár olyan eszközökkel is, amelyek békeidőben egy hadseregen belül megengedhetetlenek. Horthy tehát bizonyos mértékig szemet hunyt a történetek felett. A nyilvánosság előtt – és az elemzett levéltári iratokban is – a 'népítéletként', 'egyéni akcióként' beállított erőszakos cselekményeket alaposan kivizsgáló fővezér képét igyekezett magáról terjeszteni. Ez azonban inkább imázs-építésként, mint az erőszak megszüntetéseként értékelhető. A szavak és a tettek tehát nem voltak egymással összhangban. Ezek a parancsok egyrészt tényleges szándékot tükröztek, azt, hogy a hadsereg megbízható módon, a fővezér elvárásaival összhangban fegyelmezetten működjön, de – mint említettem – kommunikációs technikaként, imázs-építésként, illetve önfelmentésként is értékelhetők.

A fővezérség iratai között számos olyan dokumentum található, amely rámutat arra, hogy a fővezér hogyan magyarázta a hadsereg szerepét. Augusztus 28-án a fővezér – a hadügyminiszter terrorral szembeni tiltakozására is válaszul – arra utasította a katonai kerületi parancsnokokat és a vármegyei kormánybiztosokat, hogy a jelenlegi 'rendkívüli állapotok' miatt a feladataikat erélyesen végezzék, mert ha a katonai és a polgári hatóságok nem teszik ezt megfelelő szigorúsággal és határozottsággal, akkor ez a hadsereg katonáinak 'túlkapásaihoz', illetve 'népítéletekhez', 'egyéni akciókhoz' fog elvezetni. „Ez a két momentum – szögezte le a fővezér – a hatóságok gyengesége egyrészt, a karhatalmak túlkapásai és népítéletek másrészt – egymással szorosan összefüggenek. [...] Felszólítok minden parancsnokságot és közigazgatási hatóságot, hogy a legerélyesebb kézzel azonnal lásson hozzá a még működő kommunista központok letöréséhez, a még szabadon lévő izgatók, a múlt bűnös kommunista rendszerben szereplők letartóztatásához és leggyorsabb elítéléséhez.”⁵⁵ Hasonló álláspontot fogalmazott meg 1919. szeptember 8-án a csendőrség és a rendőrség újjászervezése kapcsán is.⁵⁶ Szeptember közepén a statárium végrehajtásának eredménytelensége miatt utasította a miniszterelnökön keresztül a katonai és a polgári hatóságokat a határozottabb fellépésre.⁵⁷ A fővezér a terrort a polgári és katonai hatóságok erélytelenségével magyarázta, azaz ha ezek a hatóságok nem teszik meg mindazt, ami indokolt a 'rendteremtés' érdekében, akkor szerinte egyes katonák és a polgári lakosság fogják megtenni. A levéltári források a katonai és a polgári hatóságok – korántsem egyenrangú – viszonyán túlmenően azt is jelzik, hogy a fővezér a polgári hatóságok gyengeségére hivatkozással is elfogadhatóvá tette a terrort.

A fővezérség intézkedései a statárium és az internálás intézményeihez is kapcsolódtak. Mindkettőn keresztül jól modellezhető a fővezérség és a kormány egyoldalú viszonya. A budapesti kormány ugyanis hiába próbálta a statáriumra vonatkozó rendeletekkel törvényes keretek közé szorítani a Nemzeti Hadsereg különítményeinek tevékenységét, az

⁵⁵ HL I. 89. VKF B/153. d. 2476. mf. 142. sz. Horthy Miklós utasítása a katonai kerületi parancsnokságoknak és a megyei kormánybiztosoknak. Siófok, 1919. augusztus 28.

⁵⁶ Uo. B/155. d. 2606. mf. Csendőrség és rendőrség átszervezése. Siófok, 1919. szeptember 8.

⁵⁷ Uo. B/155. d. 2663. mf. 1336. sz. Statárium kihirdetése. Horthy levele a miniszterelnöknek. Siófok, 1919. szeptember 19.; Vargyai: *Katonai*, 44., 47–49., 52–53.

akarát nem tudta érvényesíteni.⁵⁸ A fővezérség nem alkalmazta a statáriumra vonatkozó – enyhének ítélt és a terrort korlátozó – szabályokat.⁵⁹ A statárium alkalmazásával ellentétben az internálás intézménye viszont kedvelt és – a kormány által elfogadott rendeleteket figyelmen kívül hagyva – önkényesen alkalmazott eszköz volt a Nemzeti Hadsereg részéről arra, hogy felelősségre vonja a 'bolsevik gyanús' személyeket.⁶⁰ A fővezérség hatalomgyakorlását tehát egyáltalán nem a politikai szabadságjogok tiszteletben tartása jellemezte.⁶¹ A hadsereg és a kormány „szabadságszűkítő lépései nem egyszerűen a kommunista veszély elhárítását, hanem kifejezetten a baloldali erők háttérbe szorítását célozták”. Ezzel pedig a hatalmuk megalapozásának és megerősítésének jogi alapjait igyekeztek megteremteni. A jogszűkítő politika azonban csak annyit ért, „amennyit végre lehetett belőle hajtani”.⁶² Márpedig a Nemzeti Hadsereg ezen a téren is jóval kedvezőbb helyzetben volt, mint a Friedrich-kormány.

A politikai szabadságjogokat illetően a sajtóviszonyok tökéletesen mutatják ezt a helyzetet. 1919 őszén ugyanis nem volt sajtószabadság Magyarországon.⁶³ November közepe előtt a fővezérség saját hatáskörben intézkedett az egyes sajtótermékek terjesztésével kapcsolatban.⁶⁴ A hadsereg ellenőrei, katonai cenzorai a fővárosból érkező lapokat szállító vonatokat megállították, és az általuk 'destruktív', 'hazafiatlan' jelzővel minősített sajtótermékeket elkobozták, megsemmisítették, de legalábbis nem engedték bevinni az ellenőrzésük alatt álló területre.⁶⁵ Az intézkedés oka az volt, hogy a fővezér és környezete – a „tördőfélmélet” jegyében – a 'destruktív' sajtót tette felelőssé az összeomlásért.⁶⁶ A katonai hatóságok egyfelől tehát korlátozták a sajtószabadságot a cenzúra alkalmazásával, a lapok elkobzásával, terjesztésének akadályozásával, azaz felléptek azon orgánumok ellen, amelyek politikai irányultságát nem tartották megfelelőnek, másrészt támogatták és népszerűsítették az úgynevezett 'keresztény' és 'nemzeti' sajtót, igyekeztek azt minél kedvezőbb helyzetbe hozni.⁶⁷ A posta-, távíró- és távbeszélő-forgalom ellenőrzését sem tudta a kormány a Dunántúlon megvalósítani, ezért ezt a feladatot szeptember folyamán átvette a fővezérség és saját hatáskörben intézkedett.⁶⁸ Az október és november

⁵⁸ Püski: *A Horthy-rendszer*, 200.; Pölsökei: *Horthy*, 57–58., 60–61.

⁵⁹ HL I. 89. VKF B/155. d. 2663. mf. 1336. sz. Statárium kihirdetése. Horthy levele a miniszterelnöknek. Siófok, 1919. szeptember 19.; Vargyai: *Katonai*, 143–144.

⁶⁰ Az internáltak pontos létszáma a kora őszi időszakra vonatkozóan nem ismert. Pataki István említ adatokat, de nem hivatkozik azokra a forrásokra, amelyek alapján ezeket közölte. Pataki: *Az ellenforradalom*, 42–44. Az internáláshoz lásd még Tólas Kolos István: A második világháborús munkaszolgálat genezise. Munkásalakulatok Horthy Nemzeti Hadseregében (1919–1921). *Clio Műhelytanulmányok* 1 (2018) 2. sz. 8.

⁶¹ Püski: *A Horthy-rendszer*, 208.

⁶² Uo. 209.

⁶³ Sipos Balázs: *A politikai újságírás mint hivatás. Nyilvánosság, polgári sajtó és a hírlapírók a Horthy-korszak első felében*. Bp., 2004. 28–30., 35–36.

⁶⁴ HL II. 1306. 10. d. 539/II. sz. A lapok betiltásáról szóló rendelet. Zalaegerszeg, 1919. november 1.

⁶⁵ MNL FML VI. 1. 2. d. 81/1919. sz. Sajtótermékek ellenőrzése. Sopron, 1919. november 4.; Sipos: *A politikai újságírás*, 28–36.

⁶⁶ Ennek háttéréhez lásd Sipos Balázs: *Sajtó és hatalom a Horthy-korszakban. Politika- és társadalomtörténeti vázlat*. Bp., 2011. 121.

⁶⁷ Vargyai: *Katonai*, 151–166.

⁶⁸ MNL FML VI. 1. 3. d. 441/1919. sz. A sajtótermékek elkobzása, a postai, távíró és távbeszélő forgalom ellenőrzése. Siófok, 1919. október. [Pontos dátum nélkül.]

folyamán történt hasonló esetekből is jól látható, tehát már akkor, amikor a Nemzeti Hadsereg ellenőrzése alatt állt az egész Dunántúl, hogy a hadsereg irányította a polgári hatóságokat a cenzúrával kapcsolatban.⁶⁹

A fővezérség pénzügyi tevékenysége (adók behajtása, pénzkészletek lefoglalása) a Nemzeti Hadsereg szervezéséhez szükséges anyagi források kiegészítését takarta.⁷⁰ A fővezérség az ország szénhelyzetének és a közélelmezés állapotának felügyeletére is törekedett. Egyrészt politikai okokból ellenőrizni kívánta a bányákat, üzemeket és gyárakat, hogy a 'megbízhatatlannak' tekintett munkásságot kontroll alatt tudja tartani.⁷¹ Ez is jelzi, hogy miért tekinthető 1919 őszén a szervezett munkásság kvázi hatalmi tényezőnek. Másrészt, ha van szén, amivel a lakosság fűteni tud, illetve ha rendelkezésre áll gabona, amiből kenyeret lehet sütni, akkor ez pozitívan befolyásolhatja a fővezérség és a hadsereg tevékenységét, amennyiben ezeken a területeken aktív és eredményes szerepet vállal. A fővezérség tevékenységét ezen a két területen tehát a saját politikai érdekei, illetve – ettől nem függetlenül – a lakosság életkörülményei javításának szándéka határozta meg. Október végén a kormány létrehozta a Gabonagyűjtés Országos Kormánybiztosának intézményét, hogy az lássa el gabonával a rászoruló lakosságot.⁷² Ebben a hadsereg is részt vett. A szénellátás és a közélelmezés területén mutatott leginkább a fővezérség együttműködési hajlandóságot a kormánnyal. Ennek oka elsősorban a kompetenciahiány volt.⁷³

A fővezérség II. csoportja foglalkozott az offenzív és defenzív hírszerzéssel. Ennek a csoportnak a tevékenysége eredményeként a fővezér a fontosabb bel- és külföldi – elsősorban a szomszédos államokban történt – eseményekről, folyamatokról rendszeresen értesült.⁷⁴ A hírszerző tevékenység így lehetőséget adott a fővezérségnek arra, hogy – elsősorban a bolsevizmus veszélyére hivatkozva – belefolyjon a külpolitika alakításába, állást foglaljon bizonyos kérdésekben, háttéranyagokat készítsen és javaslatokat fogalmazzon meg. A területi revíziót célzó külpolitika megszületésénél tehát a fővezérség is szerepet kapott. Igaz, hogy ez akkor még alapvetően a katonai erőre támaszkodó, kalandor elképzeléseket jelentett, a diplomácia eszköztára csak korlátozottan, alárendelt módon kapott szerepet.⁷⁵ Minden bizonnyal e hírszerzési jelentések alapján készítette el a fővezér azt az emlékiratot, amely a kívánatos magyar külpolitika fő irányait tekintette át.⁷⁶ Az 1919.

⁶⁹ MNL FML VI. 2. 1. d. 21/1919/eln. sz. A győri kerületi kormánybiztos körrendelete. Győr, 1919. október 13., 102/1919/eln. sz. A Freie Tribune zsidó lap elkobzása. Győr, 1919. november 28., 103/1919/eln. sz. Az Est című lap nem kobzandó el. Győr, 1919. november 28.

⁷⁰ HL II. Felsőfokú kat. ter. hatóságok. A m. kir. szombathelyi katonai kerületi körletparancsnokság, 1243. 1. d. Parancskönyv. 1. sz. kerületi parancs. Szombathely, 1919. szeptember 4. 21. pont.; Vargyai: *Katonai*, 167.; Pataki: *Az ellenforradalom*, 57.

⁷¹ Vargyai: *Katonai*, 167–173.; Pataki: *Az ellenforradalom*, 57., 156–157.

⁷² Bódy Zsombor: Élelmiszer-ellátás piac és kötött gazdálkodás között a háború és az összeomlás idején. In: *Háborúból békébe: a magyar társadalom 1918 után. Konfliktusok, kihívások, változások a háború és az összeomlás nyomán*. Szerk. Bódy Zsombor. Bp., 2018. (Magyar Történelmi Emlékek, Értekezések, Trianon-dokumentumok és -tanulmányok 2) 175–182.

⁷³ HL II. 1239. 22. d. 1844. sz. A magyar kormánynak 5785/1919. ME. sz. rendelete a gabonagyűjtés intézésére kormánybiztos kirendeléséről. Bp., 1919. november 7.

⁷⁴ HLI I. 89. B/152-155. dobozokban található az offenzív és defenzív hírszerzésre vonatkozó dokumentumok.

⁷⁵ Vargyai: *Katonai*, 58–59., 61.; Dombrády: *A legfelsőbb*, 46–48.

⁷⁶ Pritz Pál: A fájvédők külpolitikai nézetei (1918–1936). *Századok* (1990) 5–6. sz. 627.

október 28-ára keltezett dokumentumot Horthy a miniszterelnöknek, a hadügyminiszternek és a külügyminiszternek küldte meg.⁷⁷ Ez a katonapolitikai tárgyú emlékirat jól jelzi, hogy a fővezérség – a lehetőségeihez mérten – nyomon követte a külpolitikai helyzet változását és javaslatokat is megfogalmazott a budapesti kormány számára. A fővezér javasolta, hogy a minisztertanács vitassa meg az emlékiratban leírtakat.⁷⁸ Az emlékirat legalapvetőbb hibája az volt, hogy a szomszédos államok „már ekkor is – a kisantant szövetségi rendszerének kialakulása előtt – egységesek voltak a Magyarországtól szerzett területeik megtartásában”.⁷⁹

A defenzív hírszerzés ('vörös védelem', 'nemzetvédelem') 1919-es tevékenységének középpontjában a 'zsidó' és 'bolsevik' szellemiség elleni küzdelem állt.⁸⁰ Minden bizonynyal Kozma Miklós előterjesztése alapján Horthy augusztus 22-én határozta meg a hírszerző szolgálat (nemzetvédelmi osztály) feladatát.⁸¹ Egyrészt a fővezérséget tájékoztatnia kell „az ország hangulatáról”, illetve az esetleges „kommunistikus ellenáramlatokról”, másrészt a hangulatjelentések alapján „egy széles alapokra fektetett erőteljes propagandát” kell kifejtenie.⁸² Szintén augusztus 22-én rendelték el, hogy a Nemzeti Hadsereg ellenőrzése alatt álló településeken a lakosságnak a „kommunista propagandaanyagokat” (röpirat, könyv, levél, plakát, film, vers, fénykép stb.) azonnali hatállyal be kell szolgáltatnia, majd el kell égetni.⁸³ A 'vörösvédelem', a 'nemzetvédelem' és a propaganda feladatát tehát ez a hierarchikusan működő, a fővezérség – II. csoportja – alá rendelt hírszerző szolgálat látta el. A Nemzeti Hadsereg Dunántúlra történő átvonulása után néhány héten belül meg is kezdték a munkát járási szinten – a főszolgabírókkal együttműködve – a hírszerző csoportok.⁸⁴ A fővezérség propagandatevékenységének volt még két fontos eleme: a Nemzeti Hadseregnek és fővezérének a népszerűsítése. Megkezdődött ugyanis a Horthy Miklós személye körüli vezérkultusz építése.⁸⁵

Sir George Clerk brit diplomata két feladattal érkezett 1919. október 23-án Magyarországra.⁸⁶ Az első a megszálló román hadsereg kivonulásának megszervezése volt. A második pedig az, hogy tegye lehetővé egy olyan koalíciós kormány megalakulását, amit a

⁷⁷ HL I. 89. VKF B/152. d. 2421. mf. 2045. sz., Horthy Miklós fővezér szigorúan bizalmas emlékirata. Siófok, 1919. okt. 28.

⁷⁸ Horthy Miklós emlékiratát közli Zeidler Miklós in: *Trianon*. Szerk. uó. Bp., 2003. (Nemzet és Emlékezet) 546–555. Lásd 554. o.

⁷⁹ Dombrády: *A legfelsőbb*, 48.

⁸⁰ A 'zsidó' és a 'bolsevik' jelzők definiálására nem került sor a levéltári iratokban, de ezek áttekintése alapján kijelenthető, hogy mindenki, aki nem támogatta a 'keresztény' és a 'nemzeti' eszmét, ezekkel a jelzőkkel illettek a fővezérségen.

⁸¹ Ormos Mária: *Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós. Pokoljárás a médiában és a politikában (1919–1941)*. I–II. Bp., 2000. I. 63.

⁸² HL I. 89. VKF B/152. d. 2413. mf. 235. sz. Utasítás a karhatalmak alkalmazásával kapcsolatban. Siófok, 1919. augusztus 22.

⁸³ HL II. 1306. 10. d. Parancskönyv, 21. sz. parancs. 1919. szeptember 3. A rendelethez kapcsolódó további iratok megtalálhatók a 154/II. számon.

⁸⁴ HL II. Felsőfokú kat. ter. hatóságok. A m. kir. (II.) siófoki katonai körletparancsnokság. II. 1241. (= 1241.) 1. d. Program a hírszerző osztály számára. Székesfehérvár, 1919. szeptember. [Pontos dátum nélkül.]

⁸⁵ A Horthy-kultusz kezdeteihez lásd Turbucz: *A Horthy-kultusz*, 61–67.

⁸⁶ A Clerk-misszióhoz lásd Ránki György: *A Clerk-misszió történetéhez. Történelmi Szemle* 9 (1967) 156–187.

győztes nagyhatalmak elismernek. Az ország jelentős részét megszállás alatt tartó román haderő október elején már kiürítette a Dunántúl északi részét. A főváros és környékének átadása a Nemzeti Hadsereg számára, a román kivonulás második szakaszaként, november közepén valósult meg.⁸⁷ Miután személyesen megismerte, maga Clerk is rokonszenvezett – az általa „úriembernek” nevezett – fővezérrel.⁸⁸ A koalíciós kormány megteremtése érdekében indokolt volt, hogy azok a magyar politikai erők, amelyek szemben álltak a Nemzeti Hadsereggel, szintén fogadják el, hogy a közeljövőben – a hadsereg Budapestre történő bevonulását követően – a politikai kibontakozás részese lesz Horthy és a hadserege. A fővezér november eleji nyilatkozata tehát elsősorban nem az antantnak, amely ugyanis már elfogadta az ő jövőbeli szerepét, hanem a hazai liberális, kisgazda és szociáldemokrata ellenzéknek volt lényeges, mert garanciákat kerestek arra, hogy a budapesti bevonulás után a hadsereg hatalomgyakorlását korlátozni tudják.⁸⁹

November 5-én került sor arra a Clerk által megszervezett találkozóra, amelyen Horthy polgári demokrata, liberális, kisgazda és szociáldemokrata politikusokkal tárgyalt. A megbeszélés eredménye az lett, hogy a fővezér taktikai célzattal aláírt egy nyilatkozatot, amelyben néhány kérdésben állást foglalt. Egyrészt arról nyilatkozott, hogy nem épít ki katonai diktatúrát a Budapestre történő bevonulása után. Másrészt ígéretet tett arra, hogy alárendeli magát a létrejövő új kormánynak, elismeri a polgári jogegyenlőséget, de „kérlelhetetlenül elfojtja a bolsevizmusnak még a csíráit is”.⁹⁰ A fővezér tárgyalópartnerei nyilvánosságra hozták a nyilatkozatot, mert nem bíztak meg a fővezérben. Úgy vélték, mint rövidesen kiderült, alaptalanul, hogy a nyilvánosság erejével korlátozni tudják majd a tevékenységét, el tudják érni, hogy a hadsereg a kormány alárendeltségébe kerüljön.⁹¹ A nyilatkozataik eleinte azonban még optimisták voltak. Lovászy Márton például azt hangsúlyozta, hogy a fővezérnek „esze ágában sincs bevonulása után itt holmi katonai diktatúrát teremteni”.⁹²

Horthy november elejére – az antant támogatásának és a számára kedvező hatalmi változásoknak köszönhetően – már egyértelműen az ország jövőjét meghatározó tárgyalások egyik főszereplőjévé vált. A fővezér környezetében egyre többször felbukkanó Bethlen István tanácsaira is hallgatva Horthy belátta, hogy az antant támogatása, a békeszerződés

⁸⁷ Pilch: *Horthy*, 254–261.

⁸⁸ Ránki: A Clerk-misszió, 175–176., 181–182.; Arday Lajos: Horthy Miklós angol-amerikai megítélése. *Valóság* 54 (1992) 6. sz. 32.

⁸⁹ Clerk budapesti tárgyalásaihoz lásd még Romsics: *Ellenforradalom*, 62., 72–74.; Pölöskei: *Horthy*, 44–46.; Dombrády: *A legfelsőbb*, 25–26.; Ormos: *Padovától*, 352–353., 358., 360–364.; Bandholtz: *Román megszállás*, 133–134.; Arday Lajos: *Térkép, csata után. Magyarország a brit külpolitikában (1918–1919)*. Bp., 1990. 281–283.

⁹⁰ Lásd pl. *Pesti Hírlap* 1919. november 6. 1.; *Budapesti Hírlap* 1919. november 7. 2.; *Népszava* 1919. november 6. 3. Horthy már november 1-jén megígérte Clerknek, hogy el fogja ismerni az új kormányt és a hadsereget „a kezében tartja”. Politikátörténeti és Szakszervezeti Levéltár (Bp.; = PtSZL) VIII. Külföldi levéltárakból származó magyar vonatkozású iratmások. 508. f. 1. csoport. Angliából származó magyar vonatkozású iratmások. Public Record Office. Foreign Office. Hungary F 1205. 1. tekercs [eredeti jelzet: F. O. 371.], 3515. sz. Sir George Clerk távirata a magyarországi helyzetről a Legfelsőbb Tanácsnak. Bp., 1919. november 1. 586–589.

⁹¹ Varga Lajos: *Garami Ernő. Politikai életrajz*. Bp., 1997. 233–235.; L. Nagy Zsuzsa: *Bethlen liberális ellenzéke. (A liberális polgári pártok 1919–1931)*. Bp., 1980. 16–19.

⁹² *Világ* 1919. november 6. 1.

megkötése nélkülözhetetlen a formálódó politikai berendezkedés megszilárdulásához. A fővezér továbbra is igyekezett megfelelni az antant elvárásainak, akár csak látszólag is, mert tudta, hogy kizárólag így szélesítheti ki a „befolyását, ellenkező esetben azonban meglevő pozícióit is elveszítheti”.⁹³ A fővezér november 5-i nyilatkozata hátrította el – a katonai diktatúra lehetőségére még ekkor is fogékony Horthy Miklós számára – az utolsó akadályt a magyar fővárosba történő bevonulás előtt. Ez lényegében el is döntötte a politikai kibontakozás jövőbeli irányát: egy demokratikus berendezkedés kiépítésének az esélyei ezzel jelentősen csökkentek.

A budapesti bevonulás következményei

A román hadsereg kivonulásának második szakaszára november közepén került sor, amikor kiürítették a magyar fővárost, és a Duna és a Tisza közötti területet. Ezzel a Nemzeti Hadsereg ellenőrzése alá került a trianoni Magyarország területének jelentős része. A Duna–Tisza közének katonai megszerzésére a szegedi kerületi körletparancsnokság kapott utasítást.⁹⁴

Alapos előkészítés után a román csapatok november 14-én, több szakaszban adták át a fővárost a két nappal korábban megalakult budapesti karhatalomnak.⁹⁵ A dunántúli városlátogatások rituáléját követő ünnepélyes bevonulás a korai Horthy-kultusz legfontosabb eseményének tekinthető.⁹⁶ Ennek bemutatása helyett itt inkább az lényeges, hogy ettől kezdve a fővezér az országos szintű politika alakításában már úgy vehetett részt, hogy a döntéseket és eseményeket nem kellett messziről követnie. Az első lényeges döntéshozatali folyamat a Huszár Károly vezette koalíciós, a korabeli szóhasználat szerint koncentrációs kormány megalakítása volt.

A kormányalakítást célzó első pártközi értekezletre 1919. november 17-én került sor.⁹⁷ Ezen részt vettek a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja (= KNEP), az Országos Kisgazda és Földművespárt és az MSZDP politikusai, illetve a polgári demokraták, liberálisok képviselői, de pártunkívüli politikusok is. Horthy, aki a vita későbbi szakaszában fejtette ki álláspontját, azt hangsúlyozta, hogy az antant elvárásainak – nyilván a saját hatalmának a megőrzése és kiszélesítése érdekében is – meg kell felelni. Ez realpolitikai okokból is indokolt volt, mivel a Nemzeti Hadsereg még nem volt annyira erős, hogy a magyar állam dacoljon a győztes hatalmakkal.⁹⁸ Huszár Károly személyét – a fővezér álláspontjának hatására is – november 20-án fogadták el a politikusok. Ezt követően a kormányalakítás

⁹³ Pölöskei: *Horthy*, 46–48. (Az idézet a 48. oldalon olvasható.); Romsics: *Bethlen István. Politikai életrajz*. Bp., 2005. 143.

⁹⁴ HL II. Felsőfokú kat. ter. hatóságok. M. kir. szegedi körletparancsnokság. II. 1247. 2865. sz. A Duna–Tisza-közben szervezésre intézkedések a románok kivonulása esetére. Szeged, 1919. szeptember 23.

⁹⁵ Ormos: *Padovától*, 366.; Pilch: *Horthy*, 261–263.; Dombrády: *A legfelsőbb*, 26.

⁹⁶ A budapesti bevonulás részletes elemzéséhez lásd Turbucz: *A Horthy-kultusz*, 70–76.

⁹⁷ A Clerk-misszió november 16-át követő történetéhez lásd Ránki: *A Clerk-misszió*, 183–187.; Pölöskei: *Horthy*, 51–56.

⁹⁸ *Pesti Hírlap* 1919. november 18. 6. (Az idézet itt olvasható.); Sakmyster: *Admirális*, 52.; Arday: *Horthy*, 33.

részleteiről tárgyaltak a jelenlévők.⁹⁹ A november 21-i értekezleten a fővezér elmondta, hogy örül az új kormány megalakításával kapcsolatos megegyezésnek. Majd megismételte, hogy az antant elvárásainak mindenben meg kell felelni. „Nem szabad elfelejtenünk – folytatta –, hogy most még nagyon bizonytalan időt élünk, mindazok, akik ezt a rettenetes felfordulást csinálták, kivéve a főgazembereket, még itt vannak.” Ezért indokoltnak tartja, hogy „a cenzúra [amiről szintén szó volt az értekezleten – T. D.], ami a hadsereget illeti, abszolút gyakoroltassék, hogy minden züllesztési kísérlettel szembe szállhasson”.¹⁰⁰ A Huszár Károly vezette koalíciós kormány november 24-én alakult meg, amit Clerk az antant nevében el is ismert.¹⁰¹ A fővezérség támogatásáról biztosította a kabinetet.¹⁰² Kétségtelen, hogy az új kormány pozíciója – már csak az antant általi elismerés miatt is – valamivel erősebb volt az elődjénél, de a politikai és hatalmi erőviszonyok lényegét tekintve nem változtak meg a hadsereg és a kormány viszonylatában. A kormány ezt követően is a hadsereg árnyékában működhetett.

December második felében a minisztertanács a szociáldemokrata párt követeléseiről is tárgyalt. A párt ugyanis jelezte, hogy ezek teljesítése esetén el tudják képzelni a további együttműködést a koalíciós partnereikkel. Ezek között előkelő helyen állt, hogy a Nemzeti Hadsereget a kormány alá kell rendelni. A baloldali párt követelései között szerepelt az is, hogy a cenzúrának „pártatlannak” kell lennie, a „felekezeti izgatásnak” véget kell vetni, a politikai alapú „üldözés” megszüntetendő, az internáltak ügyeit felül kell vizsgálni, azokat, akiket politikai okokból internáltak, szabadon kell engedni, illetve a politikai szabadságjogokat biztosítani kell.¹⁰³ A követeléseket alapvetően a hadsereg hatalomgyakorlásának jellege miatt fogalmazta meg a baloldali párt vezetése. Peyer Károly munkaügyi és népjóléti miniszter december 9-én terjesztette elő pártjának követeléseit.¹⁰⁴

December 15-én, amikor a minisztertanács a szociáldemokrata követeléseket elkezdte tárgyalni, a fővezér is jelen volt. Elsőként a politikai szabadságjogok helyzetének megvitatására került sor. Mondanivalóját Horthy azzal kezdte, hogy „ma még forradalmi állapotban vagyunk”, így az „izgatás” ellen mindenképpen fel kell lépni, azaz a politikai szabadságjogokat korlátozni szükséges.¹⁰⁵ A kormány aznapi döntése értelmében a hatóságoknak a gyülekezési jogot „pártokra való tekintet nélkül” liberálisabban kell a jövőben kezelnie.¹⁰⁶ A cenzúra kapcsán Horthy leszögezte, hogy ennek alkalmazása szintén indokolt, mert a *Népszava* hasábjain nem jelenhet meg akármilyen hangvételű cikk. A fővezér,

⁹⁹ *Pesti Hírlap* 1919. november 22. 1–3.

¹⁰⁰ *Pesti Hírlap* 1919. november 22. 3. (Az idézet itt olvasható.); Sipos: *A politikai újságírás*, 30.

¹⁰¹ *Pesti Hírlap* 1919. november 25. 1., november 26. 1.; *Documents on British Foreign Policy 1919–1939*. Ed. E. L. Woodward and Rohan Butler. London, 1956. First Series. Vol. VI. (1919) Nr. 307.; PtSzL VIII. 508. f. 1. PRO FO. 1. tekercs. 3516. sz. Sir George Clerk távirata a Legfelsőbb Tanácsnak. Bp., 1919. november 25. 192., 2. tekercs. 3516. sz. Sir George Clerk jelentése a budapesti tevékenységéről. 1919. november 29. 258–275.

¹⁰² *Pesti Hírlap* 1919. november 25. 2.

¹⁰³ MNL OL K 27. 1919. december 15. 47–49.

¹⁰⁴ *Népszava* 1919. december 10. 2., december 11. 1.; *Pesti Hírlap* 1919. december 10. 2.; Fehér András: *A Magyarországi Szociáldemokrata Párt és az ellenforradalmi rendszer, 1919. augusztus – 1921*. Bp., 1969. 63–70.; Sipos Péter: *Legális és illegális munkásmozgalom 1919–1944*. Bp., 1988. 27–31.

¹⁰⁵ MNL OL K 27. 1919. december 15. 50.

¹⁰⁶ *Népszava* 1919. december 16. 3.; *Pesti Hírlap* 1919. december 16. 1.

és értelemszerűen a környezete, a cenzúra szigorítását tartotta célszerűnek. Ehhez hozta, hogy véleménye szerint a cenzúrát a hadseregnek kellene gyakorolnia, mert „a katonaság ma a rend biztosításának az őre és a katonaság nem politizál”.¹⁰⁷ A hadügyminiszter egyetértett azzal, hogy a cenzúrát szigorítani kell, de ezt szerinte nem a hadseregnek kellene irányítania.¹⁰⁸ A kormány végül olyan döntést hozott, hogy a cenzúra kérdésére még visszatérnek, de alapelveként leszögezték, hogy a cenzúrát szigorúan és pártatlanul kell a jövőben alkalmazni, figyelve arra, hogy a hadsereg fegyelmének lazítására irányuló cikkek továbbra sem jelenhetnek meg.¹⁰⁹

A fővezér a különítményeket védelmébe vette ezen a kormányülésen.¹¹⁰ A hadügyminiszter is hasonló álláspontot fogalmazott meg.¹¹¹ Az igazságügyminiszter már kritikusabb véleménynek adott hangot. A jelenlegi „jogbizonytalanságot” ugyanis mindenképpen meg kell szüntetni, hangsúlyozta, a hadsereget alá kell rendelni a kormánynak, illetve nem szabad megengedni, hogy a kormány alárendeltségébe nem tartozó katonák beavatkozzanak a polgári közigazgatás és az igazságszolgáltatás működésébe.¹¹² Erre válaszul a fővezér megismételte, hogy „ma még forradalmi állapotban vagyunk”, így a rendet a hadseregnek kell fenntartania.¹¹³ A kormány úgy döntött, hogy mindent meg kell tenni, hogy a Héjjas Iván vezette különítmény kecskeméti vérengzése, amelynek közel hatvan áldozata volt, ne forduljon újra elő.¹¹⁴ A karhatalom átszervezéséről döntést is hozott a kormány.¹¹⁵ A hadsereg kormánynak történő alárendeléséről – az erőviszonyok ismeretében nem meglepő módon – azonban nem született döntés. A hadsereg tehát továbbra sem a kormány utasításai szerint és annak ellenőrzése alatt működött.

A szociáldemokrata párt javaslatcsomagjáról a kormány még december második felében is tárgyalt. A szociáldemokraták – miközben a gyülekezési joggal és a cenzúrával kapcsolatos kormánydöntést elfogadták – az internálásra vonatkozó rendelettel és annak végrehajtási utasításával egyáltalán nem voltak elégedettek. Felmerült emiatt a kormányból történő kilépésük lehetősége is.¹¹⁶ Végül úgy döntöttek, hogy a vitatott és rendezetlen kérdések ellenére, amelyek alapvetően az internálással függtek össze, a mielőbbi békekötés érdekében mégsem lépnek ki a koalíciós kormányból. A koalíciós kormány felbomlása ugyanis a békekötés folyamatát késleltethette volna. A párt választmányának határozatából kiderül: bíztak abban, hogy a kormány idővel teljesíteni fogja a követeléseiket, illetve hogy „a szabadon választandó nemzetgyűlés minden szabadságellenes intézkedést el fog törölni”.¹¹⁷

¹⁰⁷ MNL OL K 27. 1919. december 15. 52.

¹⁰⁸ Uo.

¹⁰⁹ Uo. 53.; *Pesti Hírlap* 1919. december 16. 1.; *Budapesti Hírlap* 1919. december 16. 3., december 17. 2.; *Szózat* 1919. december 16. 2–3.

¹¹⁰ MNL OL K 27. 1919. december 15. 57.

¹¹¹ Uo. 57–58.

¹¹² Uo. 60.

¹¹³ Uo.

¹¹⁴ Uo. 61. A kecskeméti eseményekhez lásd Bödök: *Vörös- és fehérterror*, 188.

¹¹⁵ *Pesti Hírlap* 1919. december 16. 1.

¹¹⁶ Uo., december 19. 1–2.; *Budapesti Hírlap* 1919. december 18. 2., december 19. 2.; Fehér: *A Magyarországi*, 67–70.

¹¹⁷ *Pesti Hírlap* 1919. december 21. 1.; *Budapesti Hírlap* 1919. december 20. 3., december 21. 2–3. (az idézet itt olvasható), december 23. 1., december 24. 1–2.; *Népszava* 1919. december 27. 1–2.

Az adott körülmények között azonban, például a hadsereg hatalmi helyzetére tekintettel, ezek az elvárások túlzottan idealisták voltak. Azért is, mert a politikai konszolidáció akkor is időigényes folyamat, ha a politikai aktorok jelentős része erre törekszik.

A 'nemzetvédelem' névre keresztelt propaganda egyik alapvető célja Horthy népszerűsítése volt. Ebben központi szerep jutott Kozma Miklósnak, aki december 1-jén arra utasította a nemzetvédelmi tiszteket, hogy a nemzetgyűlési választások alkalmával olyan 'keresztény' és 'nemzeti' elkötelezettségű jelöltek megválasztását kell támogatni, akik majd támogatják a fővezér államfővé választását. Emellett Kozma meghatározta a fővezér melletti propaganda fő irányát: azt kell propagálni, hogy ő „mentes minden egyéni érdektől”, így „kizárólag hazánk javára dolgozik”.¹¹⁸ A fővezér és a militarizmus népszerűsítésében a radikális jobboldali Szózat újságíróinak is meghatározó szerep jutott.¹¹⁹ A radikális jobboldal tehát megkezdte Horthy Miklós államfővé választásának, illetve – mivel ez a kérdés még nem volt egyértelműen eldöntve – az esetleges katonai diktátorra emlékezésének előkészítését. Kozma 1919 decemberében ugyanis a fővezér népszerűsítésével összhangban egy katonai diktatúra megteremtésén dolgozott: „ha ezt – írja az öccsének írt egyik levelében – az entente miatt nyíltan megcsinálni nem lehet, úgy meg kell csinálni burkoltan. Ennek módja: egy kézbe a kormány és a hadsereg. Kormányzó kell és hivatalnok minisztérium.”¹²⁰ Ebből is világosan látható, hogy a fővezér és környezete katonai diktatúrában látta az ország aktuális problémáira a megoldást.

A fentiekből jól látható, hogy a fővezérség milyen irányba kívánta alakítani Magyarországot jövőjét. Azt lehet ezzel kapcsolatban megállapítani – ami ráadásul egybevág a radikális jobboldali kortársak álláspontjával –, hogy 1919 őszén-telén és 1920 első hónapjaiban nem volt katonai diktatúra Magyarországon. Ha ugyanis lett volna, akkor nem törekedtek volna ennek a megteremtésére.

Bandholtz tábornok 1919 végén arra kérte a fővezért, hogy készítsen számára egy jelentést a Nemzeti Hadsereg szervezetéről.¹²¹ A december 26-án kelt memorandumában Horthy úgy látta, hogy Magyarország „jelenleg emberi hibák, valamint az osztályok iránti gyűlöletről szóló gátlástalan agitáció miatt kaotikus állapotban van, és alapvető újjászűlésre van szüksége”.¹²² Erre az ország önerőből nem lenne képes, ezért „csak a szövetséges és társult hatalmak tudják megadni e szerencsétlen országnak a segítséget ahhoz, hogy véghez vigye a szükséges társadalmi reformokat és gazdasági újjáépítést”. Részletes javaslatot a fővezér – kompetencia hiányára hivatkozva – nem fogalmazott meg, de úgy vélte, hogy „csak egyetlen megoldás van: katonai diktatúra, amely az antanthatalmak autoritása alatt áll, de máskülönben az illetékes magyar hatóságok vezetik”. Ehhez hozzá-

¹¹⁸ MNL OL X. Másolatok gyűjteménye. K Polgári kori kormányhatósági levéltárak. Sajtó Levéltárak. Magyar Távirati Iroda (MTI). X 66. Kozma Miklós elnökgazgató iratai. 3936. tekercs. Katonai vonatkozású adgyűjtemény 1919–1926. Kozma Miklós szigorúan bizalmas utasítása a nemzetvédelmi tiszteknek. Bp., 1919. december 1.

¹¹⁹ Turbucz: *A Horthy-kultusz*, 79–81. Lásd pl. *Szózat* 1919. november 18. 1–2., november 30. 1., december 14. 1., 1920. január 1. 1.

¹²⁰ Kozma Miklós 1919. december 11-i levelét idézi Ormos: *Egy magyar médiavezér*, I. 68.

¹²¹ Sakmyster: *Admirális*, 53.

¹²² Horthy memorandumát közli Pritz: *Horthy*, 129–134. Az idézet a 131. oldalon olvasható.

tette, hogy a katonai diktatúra „semleges védelme alatt az új alkotmány és a gazdasági újjáépítés megszervezése osztálygyűléstől és pártharcoktól mentesen mehetne végbe”.¹²³ Horthy tehát nem tekintette magára nézve kötelezőnek a november elején tett nyilatkozatát. Mivel nem volt elégedett mindazzal, ami azóta történt az országban, engedélyt kért a Szövetségesközi Katonai Missziótól a katonai diktatúra kiépítésére.¹²⁴

1920. január 7-én Horthy megjelent a Katonai Missziónál. A fővezér elmondta, hogy szerinte a Huszár-kormány alkalmatlan arra, hogy a feladatait el tudja végezni. Ezt nemcsak ő gondolja így, tette hozzá, hanem mások is: ugyanis őt „folyamatosan arra kéri, hogy vegye át a diktátori tiszteletet, és oldja meg a valóban életbe vágó problémákat”. A „mások” alatt a fővezér elsősorban a radikális jobboldali környezetét, például Gömbös Gyulát, Kozma Miklóst, Prónay Pált és Zsilinszky Endrét értette, akik komoly hatással voltak rá.¹²⁵ Horthy – Gorton tábornok jelentése szerint – ugyan nem szeretne diktátor lenni, de ha a választások eredményeként olyan politikai erő jut többséghez a nemzetgyűlésben, melynek programja káros az országra nézve (ezen a ponton a fővezér Friedrich István legitimista és antantellenes politikájára utalt), akkor nem lesz más megoldás, mint a hadsereggel átvenni a hatalmat. Horthy végkövetkeztetése az volt, hogy emiatt „okosabb lenne most átvennie a diktátori hatalmat, mint a választások után megdönteni a kormányt”.¹²⁶ Gorton úgy fejezte be jelentését, hogy elismerte a fővezér helyzetértékelését, de az erre épülő javaslatát már nem fogadta el, mert „az antant elkötelezett a jelenlegi kormány iránt a választásokig, és elkötelezett a választások iránt is”.¹²⁷ Az antant tehát nem adta hozzájárulását a katonai diktatúra bevezetésére.

Nem tudni, hogy a fővezér hogyan jellemezte a fővezérség dunántúli hatalomgyakorlását, azt sem tudni, hogy pontosan mit is értett katonai diktatúra alatt, de az kiderül a diktatúra bevezetésére tett javaslatából, hogy az addig nem épült ki. Azaz egy másik szintre, a katonai diktatúra szintjére emelte volna a hadsereg hatalomgyakorlását az országban. Horthy Miklós azonban elfogadta a Katonai Misszió elutasító álláspontját, és ténylegesen is letett arról, hogy katonai diktatúrát építsen ki Magyarországon. Az antant magyarországi képviselőinek ez volt 1919 augusztusát követően a leghatározottabb és legeredményesebb fellépése a fővezér hadseregre épülő, erősödő hatalmával szemben. Onnantól kezdve a fővezér és környezete arra törekedett, hogy a nemzetgyűlés Horthy Miklóst válassza meg az ország államfőjének.

¹²³ Pritz: Horthy, 134.

¹²⁴ Uo. 134–135.

¹²⁵ Vonyó József: *Gömbös Gyula és a hatalom. Egy politikussá lett katonatiszt*. Pécs, 2018. 178–181.; PtSZL. VI. Személyi gyűjtemények, visszaemlékezések. 973.; Prónay Pál: *Ellenforradalmi naplójegyzeteim 1918–1921*. II. 272.; Ormos: *Egy magyar médiavezér*, I. 68.; Bartha Ákos: *Bajcsy-Zsilinszky Endre. Életút és utóélet*. Bp., 2019. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) 104–107.

¹²⁶ Pritz: Horthy, 136–137.

¹²⁷ Uo. 137. Reginald Gorton tábornok jelentése megtalálható másolatban Budapesten is: PtSZL VIII. 508. f. 1. PRO FO. 3. tekercs. 3518. sz. A Katonai Misszió jelentése a Legfelsőbb Tanácsnak. Bp., 1920. január 9. 336–339.

A kormányzóválasztás

A fővezér alkalmazkodása a Katonai Misszió álláspontjához a katonai diktatúra kapcsán nem jelentette azt, hogy egyik napról a másikra leértékelődött volna a Nemzeti Hadsereg politikát alakító szerepe. Ha így történt volna, akkor az MSZDP kormányzati szerepe más-képpen is alakulhatott volna. Az, ami elmaradt decemberben, bekövetkezett január közepén: az MSZDP vezetése úgy döntött, hogy kilép a Huszár Károly vezette kormányból és a nemzetgyűlési választásokon sem indul el.¹²⁸ A pártvezetés döntéséről a *Népszava* 1920. január 16-i vezércikke adott hírt. A vezércikk utolsó – a cenzúra által nem törölt – gondolata az volt, hogyha a kormány esetleg arra hivatkozna, hogy az MSZDP helyzetét befolyásoló tényezők „az ő akaratán kívül” állnak, „akkor erre az a feleletünk, hogy addig választásról beszélni sem lehet, amíg a kormány a maga akaratának nem szerez érvényt az országban! Erre vállalkozott, ezt teljesítenie kell.”¹²⁹ Azaz: értékelésük szerint az érdemi politikai hatalom nem a kormány, hanem a hadsereg kezében van. A decemberi kormánydöntések tehát nem érvényesültek a gyakorlatban.¹³⁰

A kormány, a fővezér részvételével, 1920. január 15-én tárgyalta az MSZDP memorandumát, amely kilátásba helyezte a párt kilépését a kormányból. Horthy ígéretet tett arra, hogy a maga részéről mindent el fog követni, hogy a választások szabad és tiszta körülmények között menjenek végbe január végén.¹³¹ A kormány legbaloldaliabb pártjának vezetése másnap délelőtt döntött arról, hogy kilép a kormányból.¹³² A miniszterelnök, az egyes miniszterek és a fővezér január 15-én tett ígéreteit tehát a szociáldemokraták nem tekintették megalapozottnak.

A januári nemzetgyűlési választást követően a kormánypártokban eltérő elképzelések fogalmazódtak meg arról, hogy mi is legyen a következő közjogi lépés a politikai hatalom gyakorlásának alkotmányos alapokra helyezése érdekében. A KNEP-ben két álláspont alakult ki ezzel kapcsolatosan. Az egyik, amely Friedrich István nevéhez köthető, azt tartalmazta, hogy a választások után, de még a nemzetgyűlés összeülése előtt alakulna meg az új kormány.¹³³ Friedrich azért képviselte ezt az álláspontot, mert így – a választási eredmények akkori állása szerint – lehetősége lett volna visszatérni a miniszterelnöki székbe, illetve József főherceget választhatta volna meg államfőnek az ideiglenes nemzetgyűlés.¹³⁴ A miniszterelnök ezzel szemben úgy gondolta, hogy a nemzetgyűlés összeülését és az új államfő megválasztását követően mondana le. A kormányfőt az államfő

¹²⁸ Sipos: *Legális és illegális*, 29–30.

¹²⁹ *Népszava* 1920. január 16. 1.

¹³⁰ Ezt a szociáldemokrata párt szóvá is tette a kormányüléseken. MNL OL K 27. 1920. január 3. 38., január 7. 22–23., január 9. 41–43., január 13. 50–52.

¹³¹ Uo. január 15. 2–11. A fővezér álláspontja a 4., 6. és 7. oldalakon található.

¹³² Uo. január 16. 2–10.

¹³³ *Virradat* 1920. január 30. 1., január 31. 1.; *Budapesti Hírlap* 1920. január 29. 2., január 30. 2.

¹³⁴ Szinai Miklós: *Ki lesz a kormányzó? A Somogyi-Bacsó-gyilkosság háttere*. Bp., 1988. (Népszerű Történelem) 34–35., 37.

fogja kijelölni, aki a nemzetgyűlési erőviszonyoknak megfelelően megalakítja majd a kormányát.¹³⁵ A kisgazdapárt is ezt a forgatókönyvet tartotta elfogadhatónak.¹³⁶

A miniszterelnök álláspontja időközben határozottabb lett.¹³⁷ Ennek oka a fővezér január 30-i hadparancsa volt. Eszerint a november végén megalakult kormánynak a választási eredmények alapján összeülő nemzetgyűlés megalakulásáig hivatalban kell maradnia. Ezt a november végi megállapodást „csak úgy értelmezhetem, hogy a nemzetgyűlés megalakulása után egy ideiglenes államfőt választ, annak kezébe adja át a koncentrációs kormány a mandátumát és ez ideiglenes államfőtől nyeri ezután megbízását az új miniszterelnök”. A fővezér Sir George Clerk 1919. november 25-i jegyzékét úgy értelmezte, hogy az minél inkább megfeleljen a saját érdekeinek. A brit diplomata által, a miniszterelnöknek akkor átadott jegyzék ugyanis nem szabályozta egyértelműen, hogy az új kormánynak mikor kell megalakulnia.¹³⁸ Horthy a kormánypártok egyes politikusaihoz hasonlóan a nyilvánosság előtt szintén kifejezte a véleményét. A fővezér és a fent említett politikusok nézete azonban nem volt azonos súlyú. Horthy ugyanis leszögezte, hogy a Nemzeti Hadseregre támaszkodva „feltett szándékom ez álláspontnak minden – bárholonnan jövő – az eredeti megállapodással ellenkező törekvéssel szemben érvényt szerezni”.¹³⁹ A fővezér – jelezve, hogy a katonai és a polgári hatóságok között korántsem egyenrangú a viszony – a politikusok közötti vitát ezzel el is döntötte. A közjogi rendszer kialakításának következő lépéseit így ő határozta meg. A politikai folyamatok alakulása szempontjából ez egyáltalán nem volt lényegtelen, mert az új államfő számára nem volt mindegy, hogy lesz-e befolyása az új kormány megalakulására vagy sem. A hadparancsban leírt forgatókönyv azt jelentette, hogy az új államfő, azaz egyre komolyabb eséllyel Horthy Miklós fogja kinevezni Huszár Károly lemondása után az új kormányt. Ezzel Friedrich István lényegében minden esélyét elveszítette arra, hogy újból Magyarország miniszterelnöke lehessen.

A kormányzói hivatal betöltésére az adott politikai viszonyok között „az egyetlen reális választás Horthy Miklós volt”.¹⁴⁰ Ennek legfontosabb oka az volt, hogy támogatta őt az antant. A győztes hatalmak támogatása nélkül nem lehetett volna belőle államfő. Emellett fontos szerepet töltött be az is, hogy a fővezér rendelkezett az egyetlen magyar katonai erővel, amely meghatározó befolyással bírt a belpolitikai folyamatok alakulására: „posztjának és persze a zavaros, bizonytalan belpolitikai viszonyoknak köszönhetően rendkívül széles körű hatalommal rendelkezett”.¹⁴¹ 1919 második felében taktikusan, jól helyezkedve hozott döntéseket, így az ország sorsát meghatározó tárgyalások egyik főszereplőjévé vált. Az elmúlt hónapokban tapasztalt terror, a katonai diktatúra bevezetésének lehetősége, tehát a fenyegetettség érzése is befolyásolta a politikai pártokat, amikor február közepén arról döntöttek, hogy támogatják-e Horthy Miklós megválasztását. A szabad

¹³⁵ *Pesti Hírlap* 1920. január. 28. 3.; *Budapesti Hírlap* 1920. január 29. 2.

¹³⁶ *Budapesti Hírlap* 1920. január 29. 2.; *Szózat* 1920. január 30. 1–2.

¹³⁷ *Budapesti Hírlap* 1920. január 30. 2.; *Szózat* 1920. január 31. 1–2., február 1. 1–2.

¹³⁸ *Pesti Hírlap* 1919. november 26. 1.; Szinai: *Ki lesz*, 37–38.; Sakmyster: *Admirális*, 55–56.; Gergely: *Gömbös*, 83–84.

¹³⁹ A hadparancs szövegét lásd pl. *Budapesti Hírlap* 1920. január 31. 1.; *Szózat* 1920. január 31. 1.; *Népszava* 1920. január 31. 1.

¹⁴⁰ Sakmyster: *Admirális*, 56.

¹⁴¹ Püski: *A Horthy-rendszer*, 17.

királyválasztók (elsősorban a kisgazdapárt) és átmeneti megoldásként a legitimisták (KNEP) is elfogadták Horthy személyét. A körülötte kialakult vezérkultusz – bár pontos adatokkal nem rendelkezünk, de – az adott viszonyok között a társadalom egyes csoportjai számára elfogadható jövőképet kínált. A ’nemzetmentő’, az ’új honfoglaló’ vezér képe, aki elvezeti a magyar nemzetet a ’szebb jövő’, a ’magyar feltámadás’ állapotába, sokak számára lehetett vonzó. A fővezér ambicionálta is az államfői pozíciót.¹⁴² Mivel Horthy egyik párthoz sem kötődött, pártok felettinek mutathatta magát, amit a személye körüli propaganda is hangsúlyozott. Az, hogy nem volt más választási lehetőség, annak ellenére állja meg a helyét, hogy Horthy átlagosnak tekinthető kvalitásokkal rendelkezett, politikai, közgazdasági ismeretekkel és tapasztalatokkal nem rendelkezett.¹⁴³ Ez nem is meglepő, mert ezeket az ismereteket és tapasztalatokat haditengerészként esélye sem volt megszerezni.¹⁴⁴

A napilapok február második felében rendszeresen foglalkoztak a kormányzói jogkör nemzetgyűlési tárgyalásával. Az 1920. február 28-án kihirdetett 1920. évi I. törvénycikk „az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom ideiglenes rendezéséről” a Horthy Miklós nevét viselő korszak egyik alaptörvénye lett.¹⁴⁵ Magyarország államformája ismét királyság lett. A kormányzói intézmény létrehozását a szabad királyválasztó és a legitimista álláspont közötti patthelyzet miatt a jogalkotók ideiglenes megoldásnak tekintették. Emellett az is színezte az államfői intézménnyel kapcsolatos vitákat, hogy az egyes politikai csoportok milyen erősségű jogkört képzeltek el a kormányzónak. A legitimisták egy része ezt szűkre kívánta szabni, mások azonban erősebb jogkörrel ruházták volna fel, mert a király hívének tartották a fővezért és számítottak arra, hogy majd megkönnyíti IV. Károly visszatérését a magyar trónra. A kisgazdapárt és a polgári demokraták – a kialakuló politikai berendezkedés demokratizálása érdekében – a nemzetgyűlés jogosítványainak erősítését tartották szem előtt. A fővezér közvetlen környezetét alkotó radikális jobboldal a minél erősebb államfői jogkört tartotta indokoltnak – ha már nem épülhetett ki katonai diktatúra.¹⁴⁶

Maga a fővezér is érdeklődéssel követte a törvény megalkotásának folyamatát. Horthy egyik alkalommal kifejezte, hogy igényt tart a nemzetgyűlés elnapolásának és feloszlásának jogára, mert ha patthelyzet alakul ki a törvényhozásban, akkor – megakadályozandó, hogy a liberális képviselők döntsék el a vitát – indokolt, hogy az államfő be tudjon avatkozni. A kegyelmezési jog megadását is kérte. Horthy Miklós célja az volt, hogy minél erősebb jogkört adjon neki a nemzetgyűlés.¹⁴⁷ A fővezérség is állást foglalt a kormányzói jogkörrel kapcsolatban. Azt kívánták elérni, hogy a fővezér jogosítványaiából minél több

¹⁴² Sipos Péter: Horthy Miklós személyisége és gondolkodásmódja. *Rubicon* 18 (2007) 10. sz. 58.

¹⁴³ Uo. 57–58.; Püski Levente: *A Horthy-korszak parlamentje*. Bp., 2015. (A magyar országgyűlések története) 312.

¹⁴⁴ Horthy kormányzóvá választásának okaihoz lásd Sakmyster: *Admirális*, 56–60.; Dombrády: *A legfelsőbb*, 32–34.; Romsics: *Ellenforradalom*, 85.; Pölsöskei: *Horthy*, 98.

¹⁴⁵ Szabó István: Az államfői hatalom ideiglenes rendezése (1920–1944). *Rubicon* 12 (2001) 1. sz. 52.

¹⁴⁶ Olasz Lajos: A kormányzói jogkör. In: *A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948*. Szerk. Romsics Ignác. Bp., 2009. 103–106.

¹⁴⁷ Uo. 105.

beépüljön az államfői jogkört szabályozó törvénybe.¹⁴⁸ Horthy külföldi diplomatáknak is elmondta, hogy nem bízik a nemzetgyűlésben, „különösen nem kritikus helyzetekben”, így szeretné, ha minél szélesebb jogkörrel rendelkezne.¹⁴⁹

Az 1920. évi I. törvénycikk 13. §-a szabályozta a kormányzói jogkört, amely viszonylag gyenge államfői jogkört jelentett.¹⁵⁰ Ezzel a fővezér is tisztában volt. A március 1-i megválasztását követően követelte is annak mielőbbi kibővítését. A feszült politikai helyzetben – elkerülendő a katonai hatalomátvételt, illetve tekintettel a Parlament épületében tartózkodó fegyveres katonákra – a nemzetgyűlési pártok vezetői végül írásban ígéretet tettek a kormányzói jogkör kiterjesztésére. Mivel a fővezér pontosan tudta, hogy mit is tartalmaz az 1920. évi I. törvénycikk, így korábban is tiltakozhatott volna. Ezt azonban nem tette meg, minden bizonnyal azért, mert a megválasztását követően kész helyzet elé akarta állítani a nemzetgyűlést. Horthy csak az írásos nyilatkozat elkészültét követően tette le a kormányzói esküt. Az eredeti tervek szerint az eskütétel után a kormányzó beszédet mondott volna.¹⁵¹ Erre azonban nem került sor. Horthy az eskütétel után rögtön távozott. Ezzel is nyilvánvalóvá tette, hogy mennyire lenézi a nemzetgyűlést.¹⁵²

Összegzés

Horthy Miklós fővezérként alapvetően katonaként gondolkodott és cselekedett. Az aktuális helyzetet 'rendkívüli' állapotként értelmezte, amikor 'rendteremtésre', az ország 'megtisztítására' van szükség. Emlékirataiban több mint három évtizeddel később viszonylag pontosan jellemezte a hadsereg szerepét: „a hadsereg nagyobb szerepet töltött be, mint ha csak a nemzet egyszerű fegyverhordozója lenne. A Nemzeti Hadsereg képviselte az államhatalmat.”¹⁵³

A Nemzeti Hadsereg ellenőrzése alatt álló, idővel egyre kiterjedtebb területen ugyan a budapesti kormány nevezte ki a vármegyék élére a kormánybiztosokat, a polgári közigazgatás el is kezdett működni, de mégsem ez, hanem a katonai közigazgatás, a katonai hatóságok szerepe volt meghatározó. Párhuzamosan létezett egymás mellett a katonai és a polgári közigazgatás, de nem mellérendelt, hanem alárendelt viszony volt közöttük, a

¹⁴⁸ HL I. 31. HM 998. d. 1920., eln. A. 40.500. sz. Előterjesztés a minisztertanácsnak az államfői törvényjavaslatral kapcsolatban. Bp., 1920. február 22.

¹⁴⁹ L. Nagy Zsuzsa: Amerikai diplomaták Horthy Miklósról, 1920–1944. *Történelmi Szemle* 32 (1990) 176–177.

¹⁵⁰ Az 1920. évi I. tc. értékeléséhez lásd Szabó: Az államfői, 53–55.; Olasz: A kormányzói, 106–108.; Pölöskei: *Horthy*, 103–107.; Boros Zsuzsanna – Szabó Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon, 1867–1944*. Bp., 1999. 286–292.; Püski: *A Horthy-rendszer*, 18–21.; Püski: *A Horthy-korszak parlamentje*, 313–314.

¹⁵¹ *Budapesti Hírlap* 1920. február 29. 4.

¹⁵² A márciusi 1-ei eseményekhez lásd Sakmyster: *Admirális*, 61–62.; Olasz: A kormányzói, 109–110.; Pölöskei: *Horthy*, 107–109.; Vargyai: *Katonai*, 296–303.; Ormos: *Magyarország*, 80.; Horthy Miklós: *Emlékirataim*. Bp., 2011. 141–143.; PtSZL VI. 973. II. 285–287.; *Nemzetgyűlési Napló* 1920–1922. I. 9. ülés. (1920. március 1.) 105–106.; MNL OL K Államfői hivatali levéltár (1890–1948). 589. Kormányzói Kabinetiroda. 8930. tekercs. I. Belpolitikai vonatkozású iratok. A: Az alkotmánnyal, a királykérdéssel és a kormányzói jogkörrel kapcsolatos iratok (1920–1942). 8. sz. A nemzetgyűlési pártok vezetőinek nyilatkozata az 1920. évi I. tc. megváltoztatása kapcsán. 1920. március 1.; *Szózat* 1920. március 2. 1–2.; *Budapesti Hírlap* 1920. március 2. 1–3.

¹⁵³ Horthy: *Emlékirataim*, 137.

hadsereg javára. A hatalomgyakorlás modellje tehát úgy nézett ki, hogy a hadsereg, a katonai hatóságok domináltak, de ezekkel párhuzamosan polgári hatóságok is léteztek önállóan tekinthető hatáskörrel és döntési jogosítványokkal, igaz, alárendelt szerepben. Emiatt a döntéseiknek, akarataknak egyáltalán nem, vagy csak részlegesen tudtak érvényt szerezni. Ebben az időszakban nem demokratikus elvek alapján történt a hatalom gyakorlása, a politikai szabadságjogok nem, vagy csak korlátozottan érvényesültek. A hadsereg bizonyos esetekben, például a levelek és a telefonbeszélgetések cenzúrájával, a politikailag megbízhatatlannak ítélt személyekről készített nyilvántartásokkal az emberek privát szféráját is ellenőrizni akarta. Az erőszak, a terror alkalmazása, a represszió szintén része volt a hatalom gyakorlásának. A hatalom legitimitását nem a törvények, az alkotmány, az elfogadott jogszabályok és hagyományok alkalmazása vagy éppen a parlamenti választás eredménye adta, hanem az, hogy ki rendelkezett katonai erővel. Horthy Miklós rendelkezett vele. A legitimitás kérdése kapcsán, már amennyiben ez egy ilyen időszakban értelmezhető, a propaganda, illetve a vezérkultusz is fontos szerepet játszott.

Mindez azonban nem jelentette azt, hogy a fővezér hatalomgyakorlása kialakult, leisztult és egyértelmű keretek között történt. A katonai közigazgatás működését, a hadsereg hatalomgyakorlását ugyanis korlátozta az antant, a Szövetségek Közi Katonai Misszió, bár részükről eleinte érdemi lépés nem történt azért, hogy elejét vegyék annak, hogy a hadsereg magához ragadja a hatalmat a Dunántúl déli, majd északi részén. A budapesti kormány és a polgári közigazgatás szintén jelentett némi korlátozó tényezőt. Ennek mértéke a Huszár-kormány idején nőtt meg. Az is korlátozta a fővezér hatalmát, hogy a hadsereg nem volt egy jól működő, fegyelmezett, a fővezér parancsait engedelmesen követő szervezet. Ráadásul még nem épült ki – időhiány és a kaotikus viszonyok miatt sem – a hadseregre támaszkodó hatalmi mechanizmus, és a döntéshozatali folyamatok sem tisztultak le. Erre említhető példaként, hogy a fővezér parancsait – a hadsereg szolgálati rendjében leírtakkal ellentétesen – nem minden esetben hajtották végre, vagy nem úgy, ahogyan azt a felsőbb szinten elvárták. Több esetben ugyanis ott dőlt el sok mindent, ahol a parancsot végre kellett volna hajtani. Erre a különítmények tevékenységére vonatkozó, a túlkapasokat, az önkényes akciókat tiltó – rendszeres, sokszor megismételt – parancsok jelentenek tökéletes példát. Ebben a struktúrában az is előfordulhatott, hogy a fővezér tudta nélkül adtak ki parancsot.¹⁵⁴ A fővezérséghez befutott jelentések szerint a helyi lakosság érdektelensége is akadályozta a hadsereg törekvéseinek megvalósítását.

Meglátásom szerint a kezdetleges katonai diktatúra fogalma írná le a legpontosabban a hatalomgyakorlás fenti modelljét. A kezdetleges katonai diktatúra a katonai diktatúra előszobája. A tendenciák a katonai diktatúra kialakulása felé mutatnak, de nem törvényszerű, hogy az létre is fog jönni. Horthy Miklós ráadásul 1919 őszén – a hatalmát korlátozó tényezők miatt – nem is tekinthető diktátornak. A kialakulás fázisában lévő katonai

¹⁵⁴ Nem bizonyítható például, minden kétséget kizáró módon, hogy Horthy tudtával adta ki a fővezérség azt a parancsot, hogy a Prónay-különítmény a Dunántúlon „különleges missziót van hivatva teljesíteni”. HL I. 89. VKF B/152. d. 2416. mf. 1669. sz. A Prónay-század különleges misszióval való megbízása. Utasítás a kaposvári katonai körletparancsnokságnak. Siófok, 1919. október 19.; Sipos Péter: Horthy és a különítmények. *História* 19 (1997) 4. sz. 26.

diktatúra esetében tehát lehet, hogy nem azonosítható olyan személy, akit minden kétséget kizáróan diktátornak tekinthetünk. A kezdetleges katonai diktatúra egy olyan – a kialakulás fázisában lévő – autoriter politikai rendszernek tekinthető, amelyben a hatalmat lényegében a hadsereg gyakorolja, de ezt különféle tényezők eltérő mértékben korlátozzák. Így például:

- a. a polgári közigazgatás, egy nem katonai vezetőkől álló vagy nem a hadsereg által kinevezett kormány, amely bizonyos fokú önálló jogosítvánnyal rendelkezik;
- b. a szervezés alatt álló, nem fegyelmezetten működő reguláris hadsereg egyes egységei, az alsóbb parancsnokságok önjáró magartatása, az egyértelmű és letisztult döntéshozatali folyamatok hiánya;
- c. a kaotikus, válságos politikai szituáció egy vesztes háborút követően, amikor a győztes hatalmak is érvényesítik saját akarataikat.

Értelemszerűen egy katonai diktatúrában a hadsereg hatalomgyakorlását a fenti tényezők nem korlátozzák, mert például a polgári hatóságok egyértelműen alá vannak rendelve a katonai szerveknek, azaz önálló hatáskörük, döntési jogosítványaik nincsenek, már ha egyáltalán létezik polgári közigazgatás.

A kezdetleges katonai diktatúrának a politikai rendszerek között elfoglalt hozzávetőleges helyét mutatja a 2. táblázat. Azért csak a hozzávetőleges helyét, mert eddig nem készült és a komoly szakmai viták miatt feltehetően nem is fog készülni olyan – a kutatók többsége által elfogadott – tipológia, amely átfogóan és egyértelműen mutatná be az autoriter rendszerek különféle típusait. Például azzal kapcsolatban sem beszélhetünk szakmai konszenzusról, hogy mikortól tekinthető egy politikai rendszer diktatúrának, ráadásul a demokrácia fogalma és a demokratikus rendszerek kritériumainak értelmezése is változott a 20. század folyamán.¹⁵⁵ Meglátásom szerint¹⁵⁶ a demokrácia minimumfeltételei közé – különösen is a két világháború közötti időszakra vonatkozóan – az alábbiak tartoznak:

- a. a politikai hatalom megszerzésének feltételei azonos mértékben érvényesek a versengő szereplőkre, tehát lehetőség van a kormánypárt leváltására, illetve
- b. a választójogosultak¹⁵⁷ szabad és egyenlő politikai akaratnyilvánítása nincsen korlátozva.

¹⁵⁵ Az autoriter rendszerekhez lásd pl. Juan J. Linz: *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London, 2000.; *Rethinking Fascism and Dictatorship in Europe*. Ed. António Costa Pinto – Aristotle Kallis. London, 2014.; *Autoritäre Regime in Ostmittel- und Südosteuropa 1919–1944*. Hrsg. Erwin Oberländer – Ferdinand Schöningh. Paderborn–München–Wien–Zürich, 2001.; Püski Levente: Politikai rendszerek Kelet-Közép-Európában az I. világháború után. In: *A híd túlsó oldalán. Tanulmányok Kelet-Közép-Európáról*. Szerk. Bán D. András. Bp., 2000. 90–117.; Körösnéyi András: Kormányzati rendszerek. In: *Mi a politika? Bevezetés a politikai világába*. Szerk. Gyurgyák János. Bp., 2004. [2., átd. kiad.] 61–78. (Különösen a 73–76. oldalak); Domenico Fischella: *A politikatudomány alapvonalai*. Bp., 2000. 284–292. (Különösen a 289–292. oldalak relevánsak.)

¹⁵⁶ Romsics Ignác értékelésére is támaszkodva. Romsics: *Magyarország*, 235.

¹⁵⁷ A választójogosultak arányát nem tekintem lényegesnek a 20. század első felére vonatkozóan.

2. táblázat: A politikai rendszerek típusai

demokratikus rendszerek	autoriter rendszerek		totalitárius rendszerek
	„puha”	„kemény”	
	←————→		
	kezd. kat. dikt.	kat. dikt.	

Amennyiben egy politikai rendszer nem felel meg ezeknek a minimumfeltételeknek, akkor az autoriter berendezésnek tekinthető. A fenti okok miatt a további – az egyes altípusok feltüntetésére és összevetésére törekvő – kategorizálás nem lenne célszerű, azonban a rendszer autoriter jellegének hozzávetőleges mértéke alapján érdemes úgynevezett „puha” és „kemény” autoriter rezsimekről beszélni. Eszerint a katonai diktatúrák – a releváns szakirodalom alapján – a „kemény” autoriter szisztémák közé sorolhatók, a kezdetleges katonai diktatúra pedig átmenet a „puha” és a „kemény” rezsimek között.

Horthy Miklós kormányzóvá választásával – a nemzetgyűlési választások megtartása után – megtörtént a második lépés a politikai viszonyok konszolidálása terén. A fővezérség hatalmi szerepe 1919. augusztus második felétől egészen 1920 tavaszáig szinte megkerülhetetlen volt. Érdemi egyensúlyt a hadsereggel szemben lényegében az antant magyarországi képviselői jelentettek, míg a budapesti kormány nem. Az úgynevezett kezdetleges katonai diktatúra keretei közül a politikai berendezkedés végül nem a katonai diktatúra, hanem az alkotmányos, törvényes keretek közötti hatalomgyakorlás felé mozdult el. Ennek alapvető oka az antant elvárásaiban található meg, amelyeket a – radikális jobboldali bizalmasai, tanácsadói hatására a katonai diktatúra bevezetésére addig fogékony – fővezér tudomásul vett, és a január végi hadparancsát követően, amellyel érdemben határozta meg a közjogi kibontakozás forgatókönyvét, igyekezett meg is felelni nekik. A katonai hatalom fokozatosan háttérbe szorult. Megalakult a nemzetgyűlés, amely csatlakozott a politikai, hatalmi szereplőkhöz. Onnantól kezdve az ország működését szabályozó legmagasabb szintű jogszabályokat a törvényhozás fogadta el. A kormányzó megválasztása lényegében azt jelentette, hogy Horthy alárendelte magát a jogkörét meghatározó törvény rendelkezéseinek, azaz feladta az addigi, jóval kiterjedtebb hatalmát. A fővezér jogköre nem volt teljességre törekvően szabályozva, így az adott helyzettől függött, hogy Horthy Miklós mit tett vagy nem tett meg. Pontosan emiatt rendelkezett kiterjedt hatalommal. 1920 tavaszán ugyan még korántsem lehet konszolidált politikai viszonyokról beszélni, de megkezdődött az a folyamat, amely eredményeként egyre inkább az alkotmányos, választott intézmények hozták a döntéseket, miközben a hadsereg jelentősége fokozatosan csökkent. Addig a katonai hatóságok hatalmi szerepe volt meghatározó, majd a kormányzó döntéseinek is köszönhetően lassan a polgári hatóságok kerültek döntő pozícióba.

Vargyai Gyula szerint az 1920. évi I. törvénycikk megalkotásában „a katonai körök dominanciája” fedezhető fel, „a kormányzói jogkör terjedelmében pedig lehetőséget [ad] mindannak gyakorlásához, amelyet 1920 márciusa előtt csak az erőviszonyok tettek le-

hetővé”.¹⁵⁸ Az elsődleges források szisztematikus, újbóli átnézése, illetve a szakirodalom kritikus ellenőrzése alapján ez az értékelés azonban nem állja meg a helyét, sőt, lényegében szinte az ellenkezője tekinthető megalapozott következtetésnek. Horthy Miklós ugyanis elfogadta jogkörének korlátozását, törvényes keretek közé történő illesztését, aminek komoly szerepe volt abban, hogy a politikai konszolidáció megkezdődhetett. Emiatt tehát nemcsak Vargyai Gyula idézett értékelése, hanem az 1960-as és 1970-es évek szakszerűsödő történetírásának a katonai diktatúrára vonatkozó megállapításai is alapos átértékelésre szorulnak. Az 1950-es évek szovjetizált történetírására pedig, ami inkább tekinthető propagandának, mint tudománynak, ez még inkább vonatkozik.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Vargyai: *Katonai*, 319.

¹⁵⁹ Ehhez lásd Turbucz Dávid: A magyar történettudomány Horthy-képe 1945–1989. *Történelmi Szemle* 55 (2014) 663–688.